

ANG PAGHAHANGAD NG WIKANG PAMBANSA AY PANGANGARAP NG BAGONG KULTURA

NI VIRGILIO S. ALMARIO

Kailangan natin ang isang siyentipiko at intelektuwalisadong Wikang Pambansa. Kailangan natin ang isang bagong kulturang mapagpalayà. Hindi magaganap ito sa loob ng kasalukuyang kolonyal na ugaling mag-isíp at tiwalîng hálagáhan ng mga edukado, mariwasa't makapangyarihan sa ating lipunan. Kailangan muna ang isang sistematiko't progresibong edukasyong pangkultura, isang reedukasyong pangkultura, at ang nagkakaisang taguyod ng mga manunulat, artist, guro, at manggagawang pangkultura. Ito ang unang hakbang sa totoong Pagbabago.

Ang Paghahangad ng Wikang Pambansa ay Pangarap ng Bagong Kultura

ni **Virgilio S. Almario**

Sa Ilalim ng **Proyektong 8TH Diwang:**
Sagisag Kultura ng Filipinas Lecture Demonstration
of Living National Artist

Pambansang Komisyon para sa Kultura at mga Sining
Maynila
2021

ANG PAGHAHANGAD NG WIKANG PAMBANSA AY PANGANGARAP NG BAGONG KULTURA

Karapatang-sipi © 2021 ni **Virgilio S. Almario**, Pambansang Komisyon para sa Kultura at mga Sining at ng Philippine Cultural Education Program

Isinalin sa Ingles ni **Phillip Yerro Kimpo Jr.**

RESERBADO ANG LAHAT NG KARAPATAN. Walang bahagi ng aklat na ito ang maaaring sipiin o gamitin sa alinmang paraan nang walang pahintulot mula sa tagasalin at tagapaglathala.

Disenyo ng aklat at pabalat: Angeli Narvaez

Ang Pambansang Aklatan ng Filipinas CIP Data

Rekomendadong lahok:

Almario, Virgilio S.

Ang paghahangad ng Wikang Pambansa ay pangarap ng bagong kultura / ni Virgilio S. Almario, isinalin sa Ingles ni Philip Yerro Kimpo, Jr. -- Maynila : Pambansang Komisyon para sa Kultura at Sining .[2021].©2021.
pages , cm

ISBN 978-971-814-254-7

Filipino language -- History and criticism. I. Title.

499.21109 P120210043

Inilathala ng

PAMBANSANG KOMISYON PARA SA KULTURA AT MGA SINING

633 Kalye Heneral Luna, Intramuros, Maynila 1002

Tel. (02) 8528-2192 • Fax (02) 8527-3191

info@ncca.gov.ph • www.ncca.gov.ph

BARASOAIN KALINANGAN FOUNDATION INC.

#1 New Hope Subdivision Bulihan City of Malolos Bulacan 3000

Ang **Pambansang Komisyon para sa Kultura at mga Sining** ang pangkalahatang ahensiya para sa paggawa ng patakaran, pag-uugnayan, at paggagawad ng tulong tungo sa pag-iingat, pagpapaunlad, at pagpapalaganap ng mga sining at kultura ng Filipinas. Pangunahing tungkulin ng NCCA na magbalangkas ng mga patakaran na magpapaunlad ng sining at kultura sa bansa. Nagdudulot ito ng mga grant at tangkilik bilang tagapangasiwa ng National Endowment Fund for Culture and the Arts (NEFCA).

Nilalaman

Pagtatátag ng Isang Matatág na Wikang Pambansa	4
Ang Edukasyon ng Ugaling Mag-isíp	18
Paghahangad ng Bagong Kultura	33

Pagtatátag ng Isang Matatág na Wikang Pambansa

“*Matápos mong matutuhang maging Pinoy, kailangan mo itong ipagsanggalang, ipaglaban, kontra sa ibáng Filipino na ang tingin ay malí ang lahat sa ating kultura at laging kailangang ihingi ito ng paumanhin.*”

—Gilda Cordero-Fernando

Kapag pinag-uusapan ang intelektuwalisasyon o modernisasyon ng wikang Filipino ay mabilisan nating inaapuhap ang mga problema at paraan ng panghihiram. Pagkaraan, sakâ natin naaalala ang paglikha. May panahong higit na nakatuon ang sigla at talino ng mga alagad ng wika sa paglikha. Hanggang maatake ang Surian ng Wikang Pambansa (SWP) ng “purismo” at kaagapay nitó’y mabigo ang proyektong “Maugnayang Talasalitaang Pang-agham” na tinustusan ng National Science Development Board (NSDB). Naging alerdyik ang mga akademista sa paglikha at higit namang kinalinga sa mga unibersidad ang panghihiram sa Ingles at ang kaakibat na problema ng reispeling.

Napakapraktikal ng panghihiram mula sa wikang internasyonal. Napakapraktikal, lalo na, kung ang hinihiramang

wika ay siyáng pribilehiyadong wika ng edukasyong pambansa. Mabilis pang naisasabay ang Wikang Pambansa sa takbo ng mundo. Halos ang papel na lámang ng mga guro at editor ay isaproblema ang pinakaepisyenteng tuntunin sa panghihiram at reispeling. At ang naturang trabaho ay pinagaan ng isinagawang modernisasyon ng alpabeto upang maidagdag ang mga titik na kakatawan sa mga tunog na wala sa abakadang Tagalog/Pilipino.

Ngunit nangangahulugan bang higit na matatág ngayon ang Filipino?

Kapag tinitigang muli ang pamagat ng aking artikulo, may nais ihudyat ang tuldik sa aking paggámit ng “pagtatátag” at “matatág.” Maaaring ituring na iisa ang salitâng-ugat ng dalawa, ngunit may dalawang paraan ng pagbigkas. Malumay sa una at may anyong pangngalan; mabilis sa ikalawa at may anyong pang-uri. Ngunit hindi ang bahagi ng pangungusap ang naghihiwalay sa kahulugan ng dalawa. Ibá pa rin ang pangngalang “pagtatátag” sa pangngalang “pagpapatatág.” Madalí lang magtátag ng isang organisasyon o korporasyon; ngunit higit na mahirap ang magpanatili nitóng matatág. Sa ating paksa, ang wikang Filipino, nais kong tukuyin ang kaibhan ng “pagtatátag” sa Filipino bílang Wikang Pambansa kaysa “pagpapatatág” sa Filipino bílang isang wikang pambansa.

Sa loob ng nakaraang mahigit 80 taón, mula noong ipahayag ang pagbuo ng isang wikang pambansa batay sa Tagalog, naging malakíng tungkulin natin kung bagá ang pagtatátag sa isang gusali ng Wikang Pambansa, na mula sa Tagalog ay naging Pilipino noong 1959, at naging Filipino nitóng 1987. May sariling gusali na ang wikang Filipino sa loob ng pambansang kultura at kasaysayan ng Filipinas. Ang kaharap naman natin ngayong tungkulin ay pangalagaan ang gusali upang hindi gumuho o biglang bumagsak.

Balikan natin ngayon ang binuksan kong problema. Ang mabilisan bang panghihiram o paglikha ay nakatutulong upang maging matatág ang Filipino?

Tiyak na makabuluhang hakbang ang panghihiram mula sa isang wikang internasyonal tungo sa modernisasyon at intelektuwalisasyon ng Filipino. Tiyak ding malakíng pansúlong ang sistematiko’t maingat na paglikha para maging episyente ang Filipino sa pang-araw-araw na paggámit at edukasyon ng mga mamamayan. Gayunman, at ito ang pakay ng aking talakay, hindi sapat ang mga

aktibidad na ito para maging matatág ang Filipino bílang Wikang Pambansa.

Kung babalikan ang hambingan natin, nagtátag táyo ng isang gusali. Isang gusali itong may ilang palapag, marahil tatlong palapag, alinsunod sa naging pag-unlad ng wika mulang 1937. Isang gusali itong may ibá-ibáng anggulo, alinsunod sa mga disiplina at larang ng karunungan kinasasangkutan ng wika, kayâ may mga anggulo itong higit na matipuno kaysa ibáng anggulo. Gaya ng pangyayaring higit na masigla ang paggámit ng Filipino sa wika ng panitikan at agham panlipunan; ngunit limitado ang pagsisikap isa-Filipino ang wika ng agham at matematika.

Kapag ipinagpatúloy natin ang talakay sa hambingan, ang panghihiram at paglikha ay maitutulad ko sa pagsasaayos—pagpapaganda, pagpapatibay, pagretoke ng disenyo, paglalagay ng bagong bintana, pagpipinta sa lumang dingding, paggámit ng bagong semento, atbp—ng mga anggulo ng gusali. Upang higit itong makatupad sa alinmang sipat at pagsusuri. Ang panghihiram ay isang makabuluhang paraan para makapasá ito sa pamantayan ng isang modernong gusali sa daigdig. Bukod sa gawain para sa intelektuwalisasyon, nakatakda ring dagdagan ng mga palapag ang gusali ng wika. At maaaring maretoke kahit ang kasalukuyan nitóng kaayusan. Bakâ maging galeriya ng mga wika ang *lobby* at magkaroon ng awditoryum para sa mga malakihang pagtitipon. Bakâ mangailangan ng isa o dalawang palapag ang isang museo ng mga wikang katutubo; ng gayunding isa o dalawang palapag ang isang aklatan, isang sinupan, isang laboratoryo. At siyempre, mangangailangan ng isa o dalawang palapag ang bawat sangay ng mga tagasalin, sangay ng mga mananaliksik, at iba pang palingkurang sangay. Walang tunguhin kundi higit pang tumayog ang gusali ng wika hábang lumalawak ang mga programa at proyektong pangwika.

Kayâ mahalagang usisain kung may sapat na tatág ang gusali upang mapaglingkuran ang mga dadagdag na bigat at kakargahing mga palapag, táo, at kasangkapan. Ngayon, kapag tinanong ang mga arkitekto, sasabihin niláng ang tunay na sandigan ng tatág ng gusali ay nása pundasyon nitó. Hindi maaaring hábang-panahong asahan ang lupàng pinagtayuan—lumalambot ito, kumikilos kapag may malakas na lindol, at posibleng bumigay kapag nadagdagan ang bigat ng gusali. Sa gayon, maaaring humapay ang gusaling Filipino kung lubhang bumigat ang isang anggulo ng mga katawagang hiram. Maaari namang lumubog sa lupà hanggang unang palapag

kung mahinà ang pundasyon, at sobrang bumigat ang mga dagdag na palapag ng aktibidad pangwika. Kayâ trabaho ng mga inhenyero ngayon ang paghukay nang napakalalim sa lupà at paghuhulog ng sapat na pundasyong bakal, semento, at ibáng materyales na makapagdadalá sa inaakalang bigat ng ititindig na gusali.

Alinsunod sa hambingang gusali-wika, ang pundasyon ng Filipino ay ang batayang wika nitó. Ano ang kahulugan ng pagpapatatág sa Filipino sa pamamagitan ng pagpapatatág sa batayang wika nitó? Ano ang kabuluhan nitó sa tinalakay na problema sa intelektuwalisasyon ng Filipino?

Ugnayang Tagalog-Filipino

Magandang titigan muna kung paano natin ipinaliliwanag ang kaibhan ng batayang wika sa wikang pambansa. Sa ating kasalukuyang diskurso, laging kailangan nating ihiwalay ang Filipino sa Tagalog upang patunayan ang pagiging wikang pambansa ng Filipino. Sa gayong takbo ng katwiran, ang Tagalog na naging batayan ng Filipino ay isang rehiyonal na wikang katutubo. Samantala, gaya ng nais ipahiwatig ng tadhana ng 1935 Konstitusyon, ang Filipino na Wikang Pambansa ay kailangang magsupling, umunlad, at mabuo mula sa batayang wika nitó upang maipakilála at kilaláning isang wikang pambansa. Anupa't ang buong kampanya, mula noong tawaging "Pilipino" ang Wikang Pambansa ng Filipinas, ay isang pagsisikap na naganap na nga ang atas ng konstitusyon. Ibá na ang Filipino sa Tagalog sa maraming paraan.

Kung bagá sa arkitektura, naitindig na natin ang isang gusali (ang Filipino) mula sa ginámit na pundasyon (ang Tagalog).

Ngunit kapag tinitigan ang analohiya, hindi naman umaalis o humihiwalay ang gusali sa pundasyon. [Maliban kung manananggal ang nais nating ilarawan.] Sa halip, itinatátag ang gusali sa ibabaw ng pundasyon. Itinayô ang Filipino bílang isang wikang pambansa sa ibabaw ng batayang wika nitó. Anupa't sa pagpapatúloy ng analohiya, nakasalig ang pagiging matatág ng Filipino sa tatág ng batayang wika nitó—ang Tagalog.

Isang napakabigat na suliranin ito sa mga eksperto't guro ng wika na may paniwalang dapat ibukod ang wikang pambansa sa batayang wika nitó. At nais kong linawin agad sa bahaging ito na isang hakà iyon na malayò sa katotohanan. Unang-una, hindi iyon

idinikta ng 1935 Konstitusyon. Sa halip, naging biktima ang marami nating eksperto't guro ng pang-uulol ng mga kaaway ng wika—lalo na ng mga panatikong rehiyonalista at aristokratang Inglesero—upang patunayan na isang “kathang wika” ang Filipino at hindi maaaring maganap. Hindi maaaring mangyari ang gayong paghiwalay ng Filipino sa Tagalog. Subalit salungat sa hakà nilà, hindi iyon ipinahihintulot ng “inhenyeriyang pangwika”—kung may hayop ngang ganito sa lingguwistika—maliban kung nais magpalít ng pundasyon o batayang wika. Madalí ang gayong lipat-bahay sa panahon ng bahay-kubo. Ngunit hindi basta maisasagawa sa kasalukuyang panahon ng kondo at nagtatayugang gusali. Kung mapansing delikado ang gusali paglindol, karaniwang winawasak ang buong gusali para ayusin ang pundasyon.

Samantala, ang gusali ay hindi ang pundasyon nitó. Sabihin mang may unang palapag ito at *lobby* na bahagi ng pundasyon, ang kabuoang itsura, disenyo, nilalamán, at gámit ng mga palapag ng gusali ay isang uri ng development na ibá sa pinagmulang bahagi. Ito ang dapat na maging esensiya ng pagpapaliwanag sa kaibhan ng Filipino sa Tagalog. May mga katangian ang Filipino ngayon na hindi na maaangkin ng Tagalog ni Lope K. Santos noong Komonwelt, o kahit ng Pilipino ni Jose Villa Panganiban noong 1972. Sa ganito nakasalalay ang katunayan ng Tagalog bílang batayang wika at ng Filipino bílang Wikang Pambansa. Sa ganito rin dapat siyasin ang mahigpit na ugnayan ng Tagalog at ng Filipino.

Marahil nga, ang isang aspekto ng binuksan nating problema ay pagsuri sa pundasyon ng itinátag nating gusali. Matatág ba ang batayang wika ng Filipino? May kakayahan ba ang Tagalog na maging sandigan ng tumataas at tumatayog na mga palapag ng Filipino? Hindi ba ito masisiklot ng anumang intensiti 8 na lindol panlipunan at pampolitika?

Bago ako magpatúloy, nais kong tukuyin ang isang kaibhan ng gusali sa wika. Ang wika ay hindi binubuo ng matitigas at inert na bató, bakal, at semento. [Maliban kung naniniwala táyo kay Gaia at may nananalaytay na espiritu't enerhiya sa lahat ng nakatanim sa lupà.] May búhay ang bawat tunog, kataga, pantig, at salitâ, gayundin ang kaugnay na mga titik, alpabeto, at sistema ng pagsúlat. Nagbabago sa pana-panahon ang mga ito o binabago ang mga ito ng nagbabagong paggámit sa wika. Ang mga ito ang pangunahing mga salik ng pundasyong pangwika na pinagmulan ng gusaling wika.

Mula sa aking isinagawang modipikasyon sa hambingang gusali-wika, nais kong ulitin ang tinatalakay nating problema. May katangian ba, sa gayon, ang mga naturang pundasyong pangwika sa Tagalog upang sustenehan ang development ng gusaling pangwika ng Filipino?

Ang kagyat kong sagot, nakáya ng Tagalog dalhin ang lahat ng isinagawang konstruksiyon at rekonstruksiyon para sa Filipino sa loob ng nakaraang 80 taón. Hindi naging sagwil ang Tagalog sa pag-unlad ng Filipino. Hindi nagkamalí ang kalupunan ni Tagapangulong Jaime C. de Veyra para irekomendang batayang wika ang Tagalog kay Pangulong Manuel L. Quezon noong 1937. Nagkaroon lámang ng mga malíng direksiyon, na sa isang bandá'y bunga rin ng makikitid na sigasig ng mga Tagalista at sa kabilâng bandá, ng mapanlinlang at mapanghating paghadlang ng mga kaaway ng wika. Subalit kahit walang malinaw at pangmatagalang planong pangwika ang gobyerno, nakatindig ang Filipino at hindi naging sagwil ang Tagalog, sa anumang paraan, sa pagsúlong at paglaganap ng Filipino bílang Wikang Pambansa ng Filipinas.

Ganap na Paglilingkod ng Batayang Wika

Gayunman, hindi nangangahulugang may naging ganap at maláy na paggámit sa Tagalog bílang batayang wika. Naipahiwatig ko na sa unahan ang isang pangunahing sanhi. Sa halip isípin ang maaaring pakinabangan sa isang batayang wika, naging alerdyik pa sa Tagalog lalo na ang mga akademistang eksperto sa wika. Naging mga biktima silá ng mga palinghadong hakàng pangwika at mga personal na ambisyon. Palibhasa'y hindi naman talaga iniísip ng maraming akademista ang kapakanan ng Filipino. Kung matatandaan, ang "Filipino" ay konseptong nagmula sa mga kritiko ng "Pilipino." Ang mga kritikong ito ay may banal na paniwalang kailangang ibatay ang Wikang Pambansa sa lahat ng mga katutubong wika ng Filipinas. Kayâ, hábang-búhay siláng magiging alerdyik sa pinairal na iisang batayang wika para sa Pilipino at kahit sa Filipino gayon.

Itong nabanggit kong paniwala ang pangunahing balakid na kaisipán tungo sa ganap at maláy na paggámit sa Tagalog bílang batayang wika.

Bakit nga ba hindi nililingap ang higit na pakinabang sa

Tagalog? Wala naman itong nilalabag na batas pangwika. Maraming halimbawa sa mundo ng mga wikang pambansa na pinasupling mula sa isang luma't katutubong wika. Samantala, wala pang nagtatagumpay sa lahat ng mga eksperimentong lumikha ng isang wika mula sa amalgamasyon ng mga wika. Bagaman sasabihin natin na lahat ng mga modernong wika ngayon ay dumanas ng panghihiram at hirámang pangwika. Wala ring nagbibigay ng hinahangad na sistema ng amalgamasyon mula sa hanay ng mga akademistang tagapagtaguyod ng "amalgamadong Filipino." Subalit dahil sa ganitong panggugulo ay nalilito din ang kasalukuyang direksiyon sa pagsusúlong ng Wikang Pambansa. Hindi naaasikaso ang mga dapat pakinabangan sa isang batayang wika.

Ilustrasyon ng ganitong problema ang pangkalahatang direksiyon sa intelektuwalisasyon ng Filipino.

May dalawang hadlang noon pa laban sa pakikinabang mula sa Tagalog para sa intelektuwalisasyon ng Filipino. Una, ang sakdal na isang hakbang itong "purista." Nagkaroon pa ito kamakailan ng bagong etiketa—"natibista" at naging lalong kasuklam-suklam sa tingin ng mga edukadong post-kolonyalista. Ikalawa, lumang wika ang Tagalog at isang aksaya ng panahong kasangkapanin tungo sa modernisasyon ng Filipino. Hindi magkahiwalay ang naturang dalawang sagabal. Sa halip, matalik siláng magkapatid at may iisang sinapupunan sa utak ng mga ayaw ng isang wikang pambansang nakabatay sa isang katutubong wika. Mga multo itong sinisikap buháyin ng mga utak-jurassic at hindi natin lubusang mabubura, kahit nakatambad na sa atin (at sa kanilá!) ang dakilang katunayan na isang buháy na buháy at malaganap nang wikang pambansa ang Filipino.

Gayunman, ang ikalawang hadlang ay waring siyáng aktibong pumapatnubay para sa lábis nating pagsandig sa panghihiram sa Ingles upang mamodernisa ang Filipino. May naghahari ding hinuhà sa hanay ng mga akademista na luma, imperyor, at kayâ di-intelektuwalisado ang mga katutubong wika ng Filipinas. Isang hinuhà ito na tiyakang hindi naman itinurò sa kanilá ng lingguwistika; ngunit maaaring isang impresyon na naidulot sa kanilá ng lábis na pagtingala sa mga Americanong guro at lubhang pagtitiwala sa karunungan idinudulot ng Ingles. Kayâ ang mga aktibidad para sa intelektuwalisasyon ng Filipino sa kasalukuyan ay nakalundo sa pagsasalin mula sa Ingles, at malakíng bahagi nitó ang lansakang panghihiram ng mga terminolohiyang Ingles at/o paglikha ng pantumbas sa mga umiiral na siyentipiko/teknikal na bokabularyo

sa Ingles.

Ang direksiyong ito ay halos katumbas ng kawalan ng pagtitiwala sa kakayahan ng batayang wika ng Filipino. Ang totoo, kinakatawan lámang nitó ang pangkalahatang kawalan ng tiwala sa lahat ng katutubong wika ng Filipinas. Nakasalig ito sa taimtim na pagsampalataya sa biyaya ng Ingles, kung ito sana ang naging wikang pambansa ng Filipinas, at kung ito sana ang hinirang ng 1935 Konstitusyong. Ang praktikalidad ng ganap na pagsandig sa Ingles upang maging intelektuwalisado ang Filipino ay isang antas lámang ng manipestasyon ng pagsamba sa praktikalidad ng paghirang sana sa Ingles bílang wikang pambansa.

Ulit-ulit ko nang naipaliwanag na ang pagpili sa isang katutubong wika upang idevelop na Wikang Pambansa ay produkto ng diwaing nasyonalista sa panahon ng Kumbensiyong Konstitusyonal noong 1934-1935, na anak ng diwaing mapagpalayà mula sa Himagsikang 1896, at maaaring ipalagay na patúloy na nais itanghal sa 1987 Konstitusyong. Ulit-ulit ko ring naibababalâ na isang diwain itong hindi ganap na naisasaloob (o ayaw isaloob) ng mga mariwasa at edukado, lalo na ang patúloy na nakikinabang sa lumang kaayusang kolonyal at sa retokadong mukha nitó sa ika-20 siglo. Sa kabilâ ng lahat, at ibig kong sabihin, sa kabilâ ng lahat ng paghadlang ng mga mariwasa at edukado at mga tuta nitóng kaaway ng wika, naitátag ang Filipino. Ang problema ay kung paano ito magiging matatág laban sa posibleng matinding reaksiyong lindol sa politikang pambansa.

At kayâ nais nating siyasatin ang katatagán ng Tagalog bílang batayang wika.

Ang Konstitusyong ng Katutubo

Bago ang lahat, nais kong ipagunita ang dalawang katunayan kaugnay ng Tagalog at ng Filipino. Una, na ang Filipino ay isang wikang katutubo. Ikalawa, na ang Tagalog ay isa sa mga wikang katutubo ng Filipinas. Sa ganito natutupad ang probisyon ng 1935 Konstitusyong na magdevelop ng isang wikang pambansang nakabatay sa isang wikang katutubo ng Filipinas. Malakí ang implikasyon ng mga katunayang ito sa kailangan at angkop na pilosopiyang pangwika para itulóy ang ating pagsisiyasat.

“Katutubo” ang sentral na teoretikong salitâ sa dalawang

binanggit kong katunayang pangwika. Hindi mga banyagang wika ang Tagalog at ang Filipino. Gayunman, dapat linawin agad, hindi katangian ng pagiging “dalisay” ang katutubo. Wala nang wikang dalisay sa lipunang sibilisado at walang adhikang maging dalisay ang katutubong wikang Filipino. Maaaring kung bagá sa binhi ay nagmula ito sa kung saang pook sa Asia at ipinadpad dito ng alon o ng simoy noong unang panahon. Tinatawag natin ang binhi na katutubo dahil “tumubò” sa lupaing sákop ng bansang Filipinas. Katulad ng mahigit sandaan pang wika na nag-ugat, sumupling, at yumabong sa Filipinas. Hindi rin ito dalisay, dahil sa panahong hinirang ang Tagalog na batayang wika ay nagdaan na ito sa mahabàng karanasang kolonyal at tumanggap ng mga naturalisadong salitâ at katangian mulang Español. Ang Filipino na pinasupling mula sa Tagalog ay tumanggap naman ng mga naturalisadong salitâ at katangian mulang Ingles nitóng nakaraang siglo.

Mula sa nakaraang talata, naitatátag ang kapasidad ng Tagalog at Filipino na tumanggap ng banyagang impluwensiya. Hindi sarado sa impluwensiya ang Tagalog at Filipino bílang wikang katutubo. Hindi ito matigas, sa kahulugang hindi magbabago; sa halip, **maykumat** ito, gaya ng nakamihansang hambingan—ang kawáyan—upang sumunod sa haplit ng unos at muling tumindig. Ang kunat at pleksibilidad ng wika ay isang katangiang taglay ng mga malusog na wika ng mundo.

Kaugnay ng pagiging katutubo ay may katangian o mga katangian ang Tagalog at Filipino na angkin din ng ibáng katutubong wika ng Filipinas. Sa lingguwistika, itinuturing na isang pamilya ng wika ang mga wikang katutubo sa buong bansa. Ito ang saligan ng hakàng pang-edukasyon tungkol sa dalí at bilis matuto ng isang mamamayang Filipino ng alinmang wikang katutubo. Ginámit din ito noong hakàng pangwika laban sa pagpapanatili ng Ingles bílang wika ng pambansang sistema ng edukasyon. Subalit nais kong idagdag na panukala ngayon: Kung taglay ng Tagalog ang mga katangiang katutubo sa lahat ng wikang katutubo ng Filipinas, maaaring kilalánin na kinatawan ang Tagalog ng mga katangiang katutubo sa ibáng mga katutubong wika. Marami nang pagsusuri noon pang panahon ng Amerikano na nagpapatibay sa katunayang ito. Ito mismo ang katwiran ng praktikalidad sa pagpili lámang ng isang wikang katutubo upang maging batayan ng wikang pambansa.

Ang dapat isunod na tanong: Ano ba ang mga katangiang katutubo sa mga wikang katutubo na taglay ng Tagalog?

Hindi na kailangang magpondo ng isang pambansang saliksik para sagutin ang naturang tanong. Binanggit ko nang sinaliksik na ito noon pang panahon ng Americano. Ngunit waring nagbubulag-bulágan ang mga panatikong rehiyonalista sa bagay na ito. Itinuturing ko namang bahagi ito ng amnesia ng mga akademistang naadik na sa paglingap ng anumang katangian ng Ingles, kayâ may baliw na yamot sa anumang katangiang di-Ingles. Hindi nangangahulugang katangi-tangi ang anumang katutubo. Subalit ang isang higit na mapaglingap na pagbabalik sa mga nasuri nang katangian ng mga wikang katutubo natin ay posibleng magmúlat sa atin sa wakas sa konstitusyon ng katutubo sa ating Wikang Pambansa. Ang ibig sabihin pa, iwawaksi ng mapaglingap na pagsusuri ang hindi nararapat buháyin, samantalang itinatampok ang mga katangiang magdudulot ng higit na katatagán sa Filipino.

Mga Kanal ng Ugaling Mag-isíp

Ngunit ang panukala kong rekonstruksiyon ng katutubo sa ating wika ay hindi isang simpleng gawain. Bakâ ismiran nga itong kaululan ng mga akademista. Ang ibig kong sabihin, nangangailangan ang naturang panukala ng karampatang pag-alis at pagtatakwil sa ating mga nakaugaliang paraan ng pag-iisíp. Hindi mauunawaan ang kabuluhan ng pagpapahalaga sa katutubo ng sinumang edukado't may mababàng pagtingin sa Filipino, at lalo na sa katutubo. Hindi rin naman ito matutupad ng alagad ng wika na lagìng inuunawa at minamahal ang Filipino at katutubo sa pamamagitan lámang ng pagsusuot ng barong tagalog at pagsasayaw ng tinikling. Kailangan munang mapalayà ang Filipino (kapuwa ang kultura at mamamayan) sa pinagsadlakan ditong kanal ng ugaling mag-isíp. Kaugnay nitó, may estatikong kanal ng ugaling mag-isíp kapuwa ang kaaway at alagad ng Wikang Pambansa. Kayâ kailangan ding alisin o paagusin ang kanal, o iahon ang ugaling mag-isíp mula sa kanal upang maisúlong ang rekonstruksiyon ng katutubo tungo sa higit na matatág na kapakanan ng wikang Filipino.

Artipisyal at makitid ang modernisasyon sa pamamagitan ng panghihiram sa Ingles. Sinasalungat nitó mismo ang katwiran sa pagdevelop ng isang Wikang Pambansa batay sa wikang katutubo. O marahil, ang higit na angkop na pahayag, minamaliit nitó ang development ng Filipino sa nakaraang 80 taón, hábang itinatakda

ang hangganan ng posibilidad ng Filipino. Nakasaad sa lubusang panghihiram ang isang kanal ng ugaling mag-isíp, ang kanal na limitado ang hinaharap ng Filipino dahil katutubo gayundin ang kanal sa paghatol na walang kahihinatnan ang bisyon ng isang katutubong wikang pambansa.

Sa kabilâng dako, ang pagsalungat sa naturang kanal ay hindi kasingkahulugan ng foby sa panghihiram. Isang lehitimong aktibidad para lumusog ang panghihiram at hindi masamá sa katagang sabi ang kahit lansakang panghihiram sa Ingles. Ang sinasalungat natin ay ang panghihiram na may adhikang pahinàin ang wikang Filipino. Ito ang panghihiram na nagwawakas tungo sa higit na malalim na adiksiyon sa hinihiraman, at umaagnas sa katutubong dangal ng nanghihiram. Nawawala ang tiwala-sa-sarili ng sinumang lubhang nalulong sa panghihiram. Higit pa, nawawala ang malikhaing imahinasyon, at nalulugmok sa permanenteng sulok ng isang nakabaón-sa-utang at busabos.

May kambal na hangarin, sa gayon, ang pagsuri sa tatág ng katutubo—nása batayang wika man o nása wikang pambansa. Sa isang dako, bahagi ito ng lunggating pangalagaan ang dangal ng Filipino. Sa kabilâng dako, isang pangangailangan ito upang higit na lumusog ang pagsipat sa lumípas at sa kasaysayan ng Filipinas. Ang pangangalaga sa dangal ng Filipino ay isang lunggating makabansa at mapagpalayà na inihasik ng Himagsikang 1896. Isa itong lunggati na naghahanap ng mga ideal o mithing katangian ng Filipino. Samantala, ang walang-humpay na pagsipat at pagtitig sa lumípas ang isang pangunahing pamamaraan upang maitaguyod ang naturang lunggati. Ang paglitis sa tatág ng katutubo ay matalik na kaugnay ng pagpapalusog sa pagsipat at pagtitig sa ating lumípas at kasaysayan.

Nagsimula noon ang pagtuklas sa katutubo bílang lunggating kalasag laban sa kolonyal. Ito ang pangunahin at mapagpalayàng lunggati sa pusò ng Himagsikang 1896. May palagay akong patúloy ang naturang tungkulin ng katutubo kontra kolonyal. Gayunman, higit nang komplikado ang mga gawain para tupdin ang tungkulin ng katutubo, gaya ng pangyayaring naging masalimuot ang makinasyon ng kolonyalismong Kanluranin upang mapanatili ang kapangyarihang makapangibabaw sa muntí't mahinàng bansang tulad ng Filipinas. Halimbawa, pangunahin sa nililitis na katangian ng katutubo ang tungkulin nitó tungo sa pagsasarili. Isang materyalistang gampanin ito na hinahanap ng mga politiko't negosyante sa alinmang salik

ng “kultura.” Nakapagbibigay ba ang katutubo ng tinapay sa mesa? At muli, isang kanal ito ng ugaling mag-isip na kailangang igpawan ng progresibong pagkatha sa katutubo at sa dangal ng Filipino. [Aasikasuhin ko ang problemang ito sa susunod na pagkakataón.] Ang mga kanal na ito ay idinulot at idinudulot ng pambansang edukasyon, pinalalaganap ng mga teksbuk, ng pahayagan, ng brodkast midya, ng mga kodigo’t batas, at ng mga makapangyarihang sektor ng lipunan, sa ibá-ibáng antas at kilatis ng panlilinlang at kabulukan. Sa kanal na ito nakalugmok ang buong kasalukuyan at umiiral na kultura ng Filipinas.

Ang Matatág na Katutubo

Ang rekonstruksiyon ng katutubo mismo ay kailangang umiwas at umahon sa kanal ng nakaugaliang pag-ísip dito. Hindi ito ang pagmamalakí sa barong tagalog kahit taglamig. Hindi lalo ito ang sakripisyong pagdadala ng sampares na kawáyan upang makapagtanghal ng tinikling sa anumang pagdiriwang. Puwedeng pakítang-táo lang ang ganoon. Ang dami kong nakatagpong lagíng nakabarong tagalog ngunit korap na politiko. O kayâ mga beteranong Tagalista, amoy-naptalina ang barong tagalog, at ganoon din ang amoy ng pananalig pangwika. Higit na malalim dapat ang pagkatha sa katutubo; higit na makabuluhan dahil aktibong tumutupad sa pangangailangang ideolohiko ng bayan; higit na nagpapasigla sa aspirasyong pangkabuhayan ng mga mamamayan.

Sa larang pangwika, ang mithing dangal ng bayan ay ang Filipino bílang Wikang Pambansa. Katutubo ito sapagkat ibinatay sa isang wikang katutubo. Nanatili itong katutubo sa kabilâ ng naganap noong impiltrasyon ng kulturang Kanluranin, at sa kabilâ ng isinasagawang modipikasyon sa katangian nitó sa loob ng nakaraang siglo. Sa kasamaang-palad, ang inilarawan kong pambihirang tatág ng katutubo sa wikang Filipino ay hindi nabibigyan ng kaukulang pagpapahalaga. At bakit? Sapagkat hanggang ngayon, hindi wastong ipinakikilála ang katutubo sa Filipino bílang katutubo.

Noong 1936 at atasan ang Surian ng Wikang Pambansa na ideoelop ang Wikang Pambansa bataysa isang katutubong wika, unang ipinagawa ng gobyernong Komonwelt ang isang aklat sa gramatika at isang diksiyonaryo. Noong Disyembre 1939, at alinsunod sa taning na panahong ibinigay ng batas, isinumite ni Tagapangulong Jaime C. de Veyra sa Pangulong Quezon ang *Balarila ng Wikang Pambansa* ni

Lope K. Santos, at ang *National Language-English Vocabulary*. Ito ang unang opisyal na kodipikasyon sa katangian ng Wikang Pambansa o National Language batay sa katangian ng Tagalog. Ipinagmamalaki ng una sa dalawang nabanggit na aklat ang kabuoang kayarian ng Tagalog alinsunod sa gramatikang Español at sa paraang itinatanghal ang nakapagsasariling katangian bílang isang wikang binibigkas at isinusulat; ng ikalawa, ang korpus ng mga salitâ sa Tagalog na pagmumulan ng pagpapayaman tungo sa Wikang Pambansa.

Limbag na aklat na ang *Balarila*, makinilyado pa lámang ang kopya ng *Vocabulary*. Ngunit nakagugúlat ang natápos na dalawang proyekto sa loob ng dalawang taón, kung hindi iisípin na ang pag-aaral sa Tagalog ay mula pa sa *arte y reglas* ni Fray Francisco de San Jose noong 1610 at sa *vocabulario* ni Fray Pedro de San Buenaventura noong 1613. Ang katutubong mga katangian ng gramatika at bokabularyong Tagalog, alinsunod sa panimulang pagsusuri nina Fray de San Jose at Fray de San Buenaventura ay nagkaroon ng pagbabago dahil sa naturalisasyon ng mga sangkap mula sa Español sa loob ng tatlong siglo. Gayunman, kapag inihambing ang balarila at ang vocabulary ng SWP sa *arte y reglas* at *vocabulario* noong ika-17 siglo, angkin pa rin ng Tagalog sa ika-20 siglo ang kalakhang bahagi ng mga katutubong katangian nitó sa bungad ng kolonyalismong Español.

Halimbawa, sinasabing henyo ng Tagalog ang mga panlapi nitó. Isa ito kundi man pinakakomplikadong sistema ng panlapi sa buong pamilya ng mga wikang Austro-Polynesian. Sa pamamagitan ng wastong gámit ng mga panlaping ito ay nakapagsasaad ng sari-saring kahulugan gámit ang isang salitâ. Ang tatág ng mga katutubong panlapi ng Tagalog ay makikíta sa patúloy na aplikasyon ng mga ito sa mga salitâng Español na pumasok sa mga wikang katutubo. Hindi natinag ang gámit ng mga katutubong panlapi kahit sa importasyon ng mga panlaping Español.

Angtotoo, mayilang panlaping nakalista sa balarila at vocabulary ng 1939 ang nawawala sa kasalukuyang sirkulasyon. Ngunit hindi dahil pinatay ng inihaliling banyagang panlapi ng Español o Ingles. Sa halip, higit na bunga ito ng kawalan ng tangkilik sa pagtuturò ng Filipino. May salimuot ng katutubong pagpapakahulugan na nalílmot na ng kasalukuyang henerasyon dahil hindi nabibigyan ng angkop na pagpapahalaga sa paaralan. Narito, kung sakali, ang isang malinaw na negatibong resulta ng kawalan ng malasákit sa katutubo. O kayâ ng di-sinasadyang paglalahò ng katutubo dahil sa ating pagpapabayâ.

Mahirap daw pag-aralan ang mga panlapi? Bakit hindi ito idinaing ng mga Tagalog sa panahon nina Tomas Pinpin at Balagtas? Bakit nabúhay ang mga ito sa buong panahon ng pananákop at wala namang paaralang lumilinang sa Tagalog? Muli, ang naturang daing ay isang kanal ng ugaling mag-ísip laban sa katutubo.

Sa kabilâng dako, kung katutubo ang magiging lundo ng pagtuturò, marahil higit na produktibo ang pagsisimula sa mga panlapi kaysa walang silbing leksiyon sa ponema at morpema at mga mekanikal na drill sa palitang R at D. Ibubukás ng panlapi ang pagkakataón upang iugnay ang katutubo sa Filipino sa ibá pang kahawig o naiibáng katutubong panlapi ng mga katutubong wika ng bansa. At marami pang ganitong pagkakataón ng pagtuklas sa katutubo ang magpapatatág sa katangian ng Filipino bílang Wikang Pambansa. Sa silid-aralan mismo magmumula ang paglingap sa Filipino dahil katutubo at may katangiang katulad ng mga inang wika ng mga mag-aaral na di-Tagalog.

Subalit nangangahulugan iyon ng bagong sanggunian, ng bagong modyul, ng bagong kurikulum? Kailangan. Kung sinsero táyo sa pagpapatatág ng Filipino, kailangang baguhin ang paradigma sa intelektuwalisasyon. Hindi táyo dapat takútin ng kailangang hirap at sakripisyo upang makalayà sa nakamihasnang kanal ng pag-iisip at alang-alang sa mithi nating dangal ng Filipino. Hámon nga ni Gilda Cordero-Fernando noon pa sa ating mga Filipino, “Kapag natagpuan mo ang sariling sulok bílang isang Filipino, hindi mo ito dapat iiwan.” Hiwain natin ng punyal ang mga kaliwang bisig, punitin ang mga sedula ng nakaugaliang takbo ng ísip, at ipagbunying Filipino táyo sa salitâ at sa gawa.

Ferndale Homes
29 Agosto 2020

Ang Edukasyon ng Ugaling Mag-isíp

“*Ang kamahalan ng tao’y wala sa pagkahari, wala sa tangus ng ilong at puti ng mukha, wala sa pagkaparing KAHALILI NG DIOS, wala sa mataas na kalagayan sa balat ng lupa; wagas at tunay na mahal na tao, kahit laking gubat at walang nababatid kundi ang sariling wika, yaong may magandang asal, may isang pangungusap, may dangal at puri; yaong di napaapi’t di nakikiapi; yaong marunong magdamdam at marunong lumingap sa bayang tinubuan.”*

—Emilio Jacinto

“*Mas nanaisin ko ang isang gobyernong tila impiyerno sa ilalim ng mga Filipino kaysa isang gobyernong tila langit sa ilalim ng mga Americano.”*

—Manuel L. Quezon (9 Disyembre 1939)

Produkto ng edukasyon ang ugaling mag-isíp. Kung hindi man ito ginanap sa silid-aralan, hinubog ito ng tahanan, ng komunidad, ng guro o ng aklat na pinaniwalaan, sa loob ng isang sapat na panahon upang makamihasnang. Ang ugaling mag-isíp ay isang katangiang positibo at tatak ng sibilisado’t nakapag-aral. Subalit hindi lahat ng

ugaling mag-isíp ay bunga ng wastong pinag-aralan. Kayâ malaking problema natin ang mga di-wastong kaisipáng ginagamit natin at pinalalaganap bunga ng akala na wasto ang ating pag-iisíp. Nais kong pagmunian ang suliraning ito kaugnay ng ating problema sa pagpapalaganap ng wikang Filipino.

Kapag sinipat natin ang ugaling mag-isíp, isang katangian ito at tinitingala na sa panahong walang pormal na paaralan. [Kahit hindi pa natin natutuklasan na ito ang ikinataas ng táo kaysa hayop.] May tradisyon ang Filipinas na makinig sa sinumang itinuturing na matanda-sa-nayon—ang matandang itinuturing na gunita ng bayan at sinasangguni hinggil sa mga bagay na nangangailangan ng karunungan. Sa matanda-sa-nayon marahil nagmula ang mga salawikaing naging mga batas sa búhay, binibigkas sa angkop na pagkakataón, at pinaniniwalaan ng lahat.

Napalítan ang matanda-sa-nayon ng pormal na edukasyon. Naging bukál ng karunungan ang mga guro at mga aklat sa paaralan. Samantala, naging pamantayan ng ugaling mag-isíp ang isang produkto ng pormal na paaralan—ang isang edukado. Sa ating kasaysayang pambansa, naging sanhi ito ng lábis na pagsamba sa edukasyon. Sa kabilâng bandá, naging ugat naman ito ng mapang-aglahing turing sa Indio na isang kawawang nilikha na likás na mangmang at napakaliit ng utak upang makapag-isíp. Marahil, ang ikalawa ang unang naganap. Paksa ng pangangatwiran para sa kolonyalismo ang tungkulin ng mga misyonero na iligtas ang mga sinasákop mula sa karimlan ng kamangmangan. Dalá ng mga misyonero bílang tagapagligtas ang sulô ng karunungan. Ngunit hindi lahat ay maaaring makinabang sa dalá niláng liwanag. Limitado ang silid-aralan at limitado ang makapag-aaral. Sa ganoong paraan napagkaitan ng edukasyon ang sambayanan, na hinamak pang hindi nangangailangan ng edukasyon dahil likás namang kulang sa kakayahang maging edukado. Anupa't ang malábis na paghahangad ng maralita na makapag-aral ay likha ng naturang diskriminasyon mula sa panahon ng kolonyalismo. Ito ang sikolohiya sa likod ng kasalukuyang pagsamba sa edukasyon bílang tangi kung hindi man isang pangunahing susi sa tagumpay. Sa isang bandá, nagbunga ito ng pagtingala sa sinumang may diploma na bukál ng karunungan. Isang obhetibong kondisyon ito na nasasamantala ng maraming edukado upang tunay na magtagumpay—yumaman, humawak ng kapangyarihang pampolitika, at magwagi sa karera't negosyo. Sa kabilâng bandá, naging bagahe naman ito ng sinumang maralita

at di-nakapag-aral at nagdudulot ng mga di-kanais-nais na ugali at hálagáhan. Halimbawa, ang pag-angkin sa kahit kapisang karunungan na mistulang pamahiin at pananalig dito bílang unibersal na katotohanan.

Ang mga pangyayaring ito ang nagsasadlak sa ugaling mag-isíp bílang isang kanal na estatiko, nagiging tíla mabahò at maburak na estero, at malubhang kaaway ng kaunlaran.

Ang diskriminasyong pinalaganap ng kolonyalismo laban sa Indio at di-edukado ay paksa ng ideolohiyang Katipunan. Ang ibig sabihin, bahagi (at dapat naman) ng kilusang mapagpalayà laban sa kolonyalismong Español ang pagbabangon sa dangal ng Anak ng Bayan. Kayâ, nagwakas ang pangaral ni Jacinto sa pagtuturò na dapat makawala mismo ang mga Filipino sa mapanghamak na tingin ng mga banyaga at malungkot na siyá ring nagiging tingin ng mga Filipino sa sarili. Wala sa lahi, pangaral ni Jacinto, wala sa kalagayan sa lipunan, at higit lahat, wala sa edukasyon ang dangal ng tao. Kahit diumano “lakíng gubat at walang nababatid kundi ang sariling wika”—sa maikling salitâ, kahit walang-pinag-aralan ang isang tao—ay maaari itong maging higit na tao kung may pagpapahalaga sa puri, hindi nang-aapi, at nagmamahal sa bayan.

Tulad ng dapat asahan, radikal na himagsik laban sa hálagáhang kolonyal ang itinatág na pamantayang pantáo ng Katipunan. Sa kasamaang-palad, maikli ang naging dakilang yugto ng KKK at Himagsikang 1896. Hindi sapat kahit ang sakripisyo ng napakaraming Katipunero sa mga paghahamok upang maiahon mula sa estero ng kolonyal na hálagáhan ang sambayanan, at lalo na ang mga mariwasa’t edukado. Bílang tugon sa naging pagkukulang ng kolonyalismong Español, naglatag naman ng isang pambansang sistema ng edukasyon ang mga Americano. Ngunit upang gamítng instrumento sa paniniil at laban sa mapagpalayàng adhika ng KKK. Kayâ sa kabilâ ng malawakang sistema ng edukasyong publiko, (O dahil pa nga sa tagumpay ng pambansang edukasyong publiko?) ay higit na tumiim ang bahò at burak ng estero ng ugaling mag-isíp at nagiging sagabal sa maraming adhikang progresibo ng mismong pambansang edukasyong publiko.

Binagong Hálagáhang Kolonyal

Halimbawa, bahagi ng aspirasyong demokratiko at republikano ng pamahalaang itinadhana ng 1935 Konstitusyon ang paghihiwalay ng Estado at Simbahan. Nása puso nitó ang adhikang makawala ang sambayanan sa lubhang kristiyanisadong paniwala, yaong uri ng relihiyosidad na tinuligsa nina Rizal at Plaridel. Sa kabilâng bandá, masikap ang paaralan na ihasik ang modernong pag-iisíp na siyentipiko. Gayunman, waring nasasalin lámang sa pang-uring siyentipiko ang uri ng tinitistis na relihiyosidad, isang pangyayari na nagpapairal ng maituturing na “siyentismo” kapuwa sa panig ng mga edukado at di-edukado. Nababaluktot ang simulaing mapagbago ng paaralan tungo sa binagong anyo ng hálagáhang kolonyal. Napagkakamalang siyentipiko, o ipinakikilálang siyentipiko, ang isang antikwadong kaisipán. Gaya ng pagbabalik ng death penalty o ng pagsusúnog ng basura. Kinakasangkapan ang kunwa’y siyentipikong pagsisiyasat upang ibimbín o iligáw ang paghahanap sa katotohanan, gaya sa mga imbestigasyon laban sa korupsiyon sa mga ahensiya ng pamahalaan.

Malimit na ang pagbaluktot sa siyentipiko ay gawain mismo ng mga edukado’t makapangyarihan. Subalit nakararamdam man ng panlilinlang ay hindi nakatututol ang sambayanan. Bakit? Dahil sa pag-iral ng hálagáhang kolonyal at lalo na dahil sa epekto ng masamâng ugaling mag-isíp. Dalawa ang bitag na talim ng naturang masamâng ugaling mag-isíp. Sa isang bandá, dapat magpakundangan at magingat ang ordinaryong táo, dahil higit na maálam ang mga edukado’t makapangyarihan. Bakâ sa dulo ay siyá pa ang mapahamak. Sa kabilâng bandá, may garantiya man ng batas ay wala talagang karapatang makialám ang ordinaryong mamamayan sa malalakít pambansang isyu. Dapat siyáng matutong ilagay ang sarili sa wastong lugar para sa ordinaryong táo.

Kahit ang wika at paraan ng pangungusap ng maralita ay apektado ng nakaugaliang pag-iísip. Malimit nating ituring na taal na di-tahas at mapagpahiwatig ang wika ng karaniwang Filipino. Ayaw ng komprontasyon. Subalit maaaring dulot din ito ng pagkasungyaw. Natatákot siyáng magbitiw ng masakít kahit angkop na salitâ dahil nakatataas ang kausap. Pakinggan at higit na tahas at prangka ang maralita sa kapuwa maralita. Maaari ding dahil hindi gagap ang ibig sanang sabihin. At malimit na nagiging sanhi naman ito ng mabulaklak, madaldal, at paikot-ikot na pahayag ng nagsisinungaling

at naglulubid-ng-buhangin. Nais itago o ilingid ang kamangmangan sa pamamagitan ng pambobola. At narito ang mas delikado: Nagiging bisyo ang mahabà't pasikot-sikot na pahayag dahil sa hakà na tatak ito ng kadalubhasaan sa wika at ng ugaling mag-isíp.

[Nakatutuwâ ngang ang bisyo sa paglikaw ng mga salitâng walang kabuluhan ay nagiging birtud din ng “magalíng” na politiko at edukado.]

Hindi naman lagíng ganito karima-rimarim ang manipestasyon ng masamâng ugaling mag-isíp. Naipahayag ko na sa unahan na may tunay at kahanga-hangang ugaling mag-isíp. Bukod pa, talagang kailangan ang ugaling ito sa lipunan. Gayunman, kailangang pag-ukulan ng higit na titig ang ibáng masamâng ugaling mag-isíp upang makasúlong táyo mula sa estero ng hálagáhang kolonyal at mapalaganap ang sinop at ingat ng siyentipikong pag-iisíp.

Kapag May Masamâng Epekto

Ano ba ang uriang ng masamâng ugaling mag-isíp? Mahirap tiyakin. Tulad ng anumang sapantahà at hakà, hindi ito mauuring masamâ hanggang hindi lumilitaw ang kongkretong masamâng epekto. Kayâ lagíng ipinapayo ng siyentipikong pagsusuri ang ganap na ingat at sinop sa pagsisiyasat ng anumang proyektong bagay, gawain, at idea. Mabuti kung may kasaysayan na ang proyekto, o may karanasan nang nauna, at masasangguni. Subalit kung wala, kahit ang panimulang pagtanggap at pagsang-ayon ay dapat na mapatnubayan ng eksperimento. Upang maiwasan o mahanggahan ang masamâng epekto. Ito ang batayang hakbangin sa siyentipikong pag-iisíp.

Siyempre, dapat nating isaalang-alang ang mga patibong ng masamâng pag-iisíp. May proyektong maganda sa umpisa, ngunit pumapalpak sa katagalan, lalo na iyong mabuti sa limitadong aplikasyon ngunit hindi palá uubra sa malawakan o pambansang gámit. Mayroon ding mabuti ang layunin ngunit masamâ ang manipestasyon. Subalit ang higit na nais kong titigan ay ang nagaganap na at umiiral nang paniwala at patakaran na aplikado sa wikang Filipino, ang mga paniwala at patakaran na walang siyentipikong batayan ngunit higit na nauupatan ng hálagáhang kolonyal. Ito ang masamâng ugaling mag-isíp na humadlang noon sa probisyong pangwika ng 1935 Konstitusyon at patuloy na humadlang sa kaganapan ng Filipino bílang wikang opisyal ng komunikasyon at edukasyon pambansa.

Ang pinakamabigat na hadlang laban sa Filipino bílang wika ng edukasyon ay ipinataw ng Resolution No. 73-7 ng National Board of Education noong 7 Agosto 1973. Ito ang tinawag na Patakarang Bilingguwal sa Edukasyon. Sa unang malas at sa paliwanag ng mga lingguwistang Americano noon, isang mainam na paraan ito upang higit na maging episyente ang mga mag-aaral sa dalawang wika: ang katutubong Filipino bílang wikang pambansa, at ang banyagang Ingles bílang wikang pandaigdig. Ngunit kapag tinitigan ang *implementing guidelines* na ipinalabas ng Department of Education and Culture noong 19 Hunyo 1974 ay lilitaw ang makinasyon upang supilin ang Filipino sa larangan ng edukasyon. Lahat ng sakdal ngayon hinggil sa masamâng estado ng Filipino sa lahat ng antas ng pagtuturò ay mauugat sa Patakarang Bilingguwal sa Edukasyon.

Ang Patakarang Bilingguwal ang isang halimbawa ng proyekto na ipinakilalang mainam para sa edukasyon ng mga batàng Filipino at hindi masamâ sa wikang Filipino. Ngunit lumilitaw na masamâ ang epekto sa wikang Filipino at napakaposibleng nakasamâ din sa edukasyon ng mga batàng Filipino pagkatápos ipataw noong 1974. [Ikatutuwâ ng mga kaaway ng Wikang Pambansa ang sinasabi kong ito.] Napigil ng patakaran ang momentum ng napipinto sanang adopsiyon ng Pilipino bílang wika ng edukasyon, kaagapay ng ginanap na pagsugpo sa aktibismo sa pamamagitan ng pagdedeklara ng Martial Law noong 1972. [Nadamay ang Wikang Pambansa sa politika ng aktibismo.] Gayunman, kahit wasto ang aking titig, hindi ko ganap na sisihin sa krimeng ito ang mga opisyal at kagawad ng National Board of Education at ang mga tagapayong nagplano sa patakarang bilingguwal noong 1973. Marahil, sinunod lámang nilá ang kanilang pananalig pang-edukasyon. Kung nangyari ito, ang higit na dapat sisihin ay ang kanal ng ugaling mag-isip na umiral at nagsanhi ng isang patakarang hindi pinaraan sa siyentipikong paglitis.

Ano ba ang ginawang pag-aaral bago ipinataw ang Patakarang Bilingguwal? Nagkaroon ba ng kahit isang taóng akademikong eksperimento upang patunayan ang hakàng katotohanan na makabuluhan ito sa edukasyon ng Filipinas?

Natatandaan kong sumailalim ang Wikang Pambansa sa mahabàng panahon ng paghahanda—mga eksperimento sa pagtuturò gámit ito, mga bai-baitang na pagdevelop ng aklat, fild work sa mga rehiyon, mga seminar para sa mga guro—mulang 1939 hanggang 1959 nang ideklara ito ni Sekretaryo Jose E. Romero na karapat-dapat tawaging “Pilipino.” Kailangan ito kaugnay ng

pagdiriwang ng National Language Week, pahayag ni J.E. Romero, “in order that the youth of the land may better realize the importance of a common medium of communication for a closer understanding among our people.”

Noong 1960, inilabas din ang resulta ng pagtitimbang sa epekto ng paggámit sa Pilipino at sa Ingles bílang wikang panturò sa mga Gradong III, IV, at V na isinagawa sa limáng probinsiyang di-Tagalog sa taóng akademikong 1956-1957. Lumitaw na higit na mabisà ang Pilipino kaysa Ingles sa pagtuturò ng pagbása, wika, aritmetika, at araling panlipunan sa lahat ng antas. Gayunman, mahahalata na sa pag-aaral na ito ang motibo tungo sa patakarang bilingguwal. Sabi sa report ni Direktor Benigno Aldana, “The experimental group used Pilipino as a medium of instruction in all subjects, except in health and science, music and art, fundamental handwork, elementary agriculture, industrial arts, home economics, and physical education, while the control group used English as a medium of instruction in all subjects.” Paanong magiging ganap ang pagtitimbang kung hindi ipinagagámit sa lahat ng subjek ang Pilipino gaya ng trato sa Ingles?

Mayroon pang ibáng isinagawang pagtitimbang bago naideklara ang Martial Law. Sa pana-panahon naglalabas din ang Kagawaran ng Edukasyon ng ulat tungkol sa literasi level at laging nakakompara ang pagtaas ng literasi sa Pilipino kaysa Ingles. Subalit ano ang higit na karima-rimarim na plano ng Patakarang Bilingguwal noong 1973?

Una, kunwa’y pinalabas na pantay ang pagtuturò sa Pilipino at Ingles bílang asignatura sa elementarya at sekundarya. Ngunit nag-umpisa ang paggipit sa Pilipino sa pagpapagámit nitóng wikang panturò sa “social studies/social science, character education, work education, health education and physical education.” Ibinilanggo ang bisà ng Pilipino sa loob ng naturang mga larang. Samantala, hindi naman nilinaw kung saan gagamítin ang Ingles. Nakasaad lámang na sa unang taón ng implementasyon (1977-1978), “English shall remain as medium of instruction for all other courses.” Ang ibig sabihin, lahat ng subjek na hindi ipinatuturò sa Pilipino ay ituturò sa Ingles. Na ang ibig sabihin pa, lahat ng subjek sa agham at matematika ay ituturò sa Ingles. Hindi lang iyon. Sa dulo ng implementing order ay isinaad na: “Tertiary institutions (collegiate and graduate levels) are given discretion to develop their own schedules of implementation, provided that by the school year 1984, all graduates of tertiary curricula should be able to pass examinations in English and/or Pilipino for the practice of their professions.”

Dahil sa ganitong implementasyon ng Patakarang Bilingguwal ay totooong nahadlangan ang nagaganap na noong paglaganap at pagsúlong ng Wikang Pambansa bílang wika sa edukasyon. Subalit ano ang batayan ng atas na huwag ipagámit ang Wikang Pambansa sa pagtuturò ng agham at matematika? lisa ang sagot ng mga tagapagtaguyod ng patakarang: Hindi pa episyente ang Wikang Pambansa bílang wika ng agham at matematika. Ano ang siyentipikong batayan ng ganitong paniwala? May wika bang ipinanganak sa mundo na may ganap na kakayahang magpahayag ng karunungan pang-agham?

Politika sa Wika

Bayaan ninyong ikuwento ko ang kaligirang pampolitika ng wika bago idineklara ang Patakarang Bilingguwal. Ang unang pangyayari ay ang habla ni Kongresista Inocencio Ferrer ng Negros noong 8 Pebrero 1963 laban sa konstitusyonalidad ng Pilipino bílang wikang pambansa. Isa lámang daw itong *"puristic Tagalog."* Ginatungan ito siyempre ng mga peryodistang maka-Ingles at mga mambabatas na nagkalat ng kasinungalingang *"salipawpaw"* at *"salumpuwit."* Nabuo ang pag-uyam na ito tungo sa malawakang salakay laban sa *"purismo"* ng Pilipino at sa konsepto ng amalgamadong *"Filipino"* ni Geruncio Lacuesta noong 1964. Nagkataóng ipinanganak din noong 1964 ang proyektong *"Maugnaying Pilipino"* sa hanay ng mga siyentista sa Unesco National Commission at National Science Development Board (NSDB). Sa loob ng mahigit apat na taón, nagtulong-tulong ang mga propesor sa mga disiplinang pang-agham upang lumikom ng isang bokabularyong pang-agham, na nabuo at iniharap sa madla noong 1969.

Samantalang nililitis ang habla ni I. Ferrer at maraming nakikihalò sa sigalot ng *"purismo"* ay biglang sumiklab ang kilusang aktibista sa ikalawang hati ng dekada 1960. Nagsimulang Ingles ang wika ng mga lider sa demostrasyon; ngunit natantò nilá pagkuwan ang higit na bisà ng pagsasalitâ sa *"wika ng masa."* Dumami ang mga unyon, dumagsa ang mga manggagawa't estudyante sa mga abenida, at natigib ang mga rali sa Plaza Miranda at harap ng US Embassy. Lumaganap na ang aktibismo sa buong kapuluan nang ideklara ang Martial Law.

Natálo si I. Ferrer sa Korte Suprema noong 1970. Ngunit tumindi na ang sakdal na *"purismo"* laban sa Pilipino at umakit sa mga akademistang kaaway ng Surian ng Wikang Pambansa ang

katwiran para sa “Filipino.” Pinatunayan ito ng Kumbensiyong Konstitusyonal noong 1971 at ng pinagtibay na 1973 Konstitusyon. Naubos ang lakas ng Surian sa pagtatanggol sa Pilipino, at sa pagsisikap patunayang hindi ito purista. Dahil dito, itinakwil ng Surian ang nabuong “Maugnaying Talasalitaang Pang-agham” bago ito maipalaganap. Nanatili itong eksperimento sa edukasyong pang-agham sa Gregorio Araneta University Foundation, na pinagtuturuan ng pasimunò nitóng si Inhenyero Gonsalo del Rosario.

Samantalang “pinatatahimik” ng Martial Law ang subersiyong Kaliwete ng mga aktibista, at ipinangangako ang “*revolution from the center*” ng New Society, ipinataw din ng Department of Education ang pagpapalaganap ng Patakarang Bilingguwal mula taóng akademiko 1974-1975. Bahagi ba ng ninanais na rebolusyong pampolitika ng New Society ang Patakarang Bilingguwal? Napakaposible. Sapat nang ihasik ng mga lingguwistang Americano, na masugid na nagtataguyod sa halaga ng bilingguwal na edukasyon, na wika ng aktibismo ang Wikang Pambansa upang maalderdyik sa Pilipino ang amerikanistang militar at ang lupon ng mga tagapayo sa Malacañang.

Ngunit hindi tahasang pinatay ang Wikang Pambansa. Siniraan muna ito sa pamamagitan ng katha-kathang “purismo,” nilait sa kumbensiyong konstitusyonal, at sakâ binigyan ng bagong pangalan. Matagumpay itong politika upang lituhin kahit ang mga masugid na tagapagtaguyod ng Wikang Pambansa. Sakâ ibinigay ang *coup de grâce*—isang mapanlinlang na “awà” sa talagang nais patayin—ang Patakarang Bilingguwal. Tulad ng natitigan ko na, kunwa’y patas itong pagtingin sa Pilipino at sa Ingles. Hinati pa kunwa ang mga subjek sa paaralan sa pantay na pagtuturò ng kabiyak sa Pilipino at ng kabilâng kabiyak sa Ingles. [Alalahanin ang pabula ng paghahati sa saging ng pagong at matsing!] Kapag iniugnay ang paghahati sa ginawang paghahagis ng putik sa Pilipino at sa Surian, malalantad na ang buong kampanya laban sa “purismo” ay isang ipinlano’t koordinadong proyekto para sikilin ang Wikang Pambansa.

Uulitin ko ang katwiran para sa restriksiyong ipaturò ang agham at matematika sa Pilipino: Hindi pa episyente ang Wikang Pambansa bílang wika ng agham at matematika. At uulitin ko ang aking pang-usig na tanong: Ano ang siyentipikong batayan ng ganitong paniwala? May wika bang ipinanganak sa mundo na may ganap na kakayahang magpahayag ng karunungan pang-agham?

Bagong Gawain, Lumang Ugali

Ang aking nakaraang kuwento tungkol sa kaligirang pampolitika ng Patakarang Bilingguwal ay hindi nauupatan ng anumang *conspiracy theory*. Napakaposible man, gaya ng naisagot ko kanina, hindi ako ganap na kumbinsidong ipaloob lámang ito sa gayong hakà. Lalo lang táyo nagmumukhang kawawa sa manipulasyon ng mga maykapangyarihan sa politikang pandaigdig at kakutsabang maykapangyarihan sa politikang pambansa. Parang wala talaga táyong laban. Ngunit isípin, wala namang dahas militar sa naganap. Wala ring kahit *note verbale* mula White House para isagawa ito. Kayâ higit kong nais gunitain dito ang isang lumang ugali ng pag-iisip na nagbabanyuhay lámang sa isang anyong mas kaakit-akit ngunit higit na mapaminsala.

Ang tangít batayang siyentipiko ng hakàng hindi episyente ang Wikang Pambansa bílang wika ng agham ay ang lumang kanal ng hálagáhang kolonyal: Mangmang ang Indio at walang kakayahang mag-isíp. Ang siyentipikong pag-iisíp ay isang mataas na kakayahan ng sibilisado't modernong táo. Gaya ng mga Europeo. Subalit nagdaan ang ilang siglo bago nakamit ng mga Europeo ang antas ng siyentipikong pag-iisíp na nagbunga ng kasalukuyang sibilisasyon. Ang wika ng agham sa Ingles, samakatwid, ay produkto ng matagal na development ng agham sa Europa at Estados Unidos. Sa patúloy na pagpapairal ng kolonyal na pag-iisíp, kailangang magdaan din sa gayong panahon ng development ang wika natin. Bagaman bakâ mabigo pa táyo kahit abútin ng sampung siglo. Bakit? Kaagapay kasi ng naturang ugaling mag-isíp ang mapang-aglahing hakà noon na walang likás na kakayahang siyentipiko ang Indio.

Kapag binalikan ang ating kasaysayan, ang naturang mapanghamak na kanal ng ugaling mag-isíp ang pangunahing hadlang laban sa Sekularisasyon noong siglo 19. Ito ang sinikap sagutin ni Padre Jose Burgos noong 1864 sa kaniyang *Manifiesto que a la noble nación española dirigen los leales filipinos en defensa de los honra y fidelidad gravemente vulneradas por el periodico "La verdad" de Madrid* (Manipestong Iniuukol ng Matapat na mga Filipino sa Marangal na Nasyong Español bílang Pagtatanggol sa kaniláng Puri at Katapatan na Malubhang Nilapastangan ng Peryodikong *La Verdad* ng Madrid). Diin niya sa *Manifiesto*, "Ang lahat ng mga sinasabing kataasan natin (dahil mestisong Español si Burgos) kaysa mga Negro (at mga Indio) ay hindi nakasalalay sa anumang taal na superyoridad

ng katalinuhan, kundi dahil lámang sa edukasyon.”

Alinsunod sa paniwala ni Burgos tungkol sa pantay na karapatang pantao, naiwan lang ang tao (ang Negro at Indio) sa lakad ng sibilisasyon dahil bukod sa inaabuso ay pinagkakaitan ng wastong edukasyon. Ngayon, kapag inilahok ito sa ating tinatalakay na usaping pangwika, nangangahulugang ang isang katutubong Wikang Pambansa ay hindi likás na atrasadong wika. Na taglay nitó ang lahat ng potensiyalidad para maging wika ng agham. At magaganap ito kapag binigyan ng angkop na pagkakataón para umunlad ang isang katutubong wika.

Ang pagkakataóng dumaratíng na sana ang sinikil ng Patakarang Bilingguwal. Tahas na biktima ng naturang krimen ang “Maugnaying Talasalitaang Pang-agham.” Ang ibig sabihin, kailangang paslangin ang “Maugnaying Pilipino” dahil isang proyekto ito laban sa kolonyal na hálagáhan ng ating mga edukado’t mariwasa. Ipinapanukala ng Patakarang Bilingguwal na hindi maaaring maging wika ng agham ang isang wika ng mangmang. Ang Patakarang Bilingguwal ay bagong anyo lámang at trabaho ng magkayakap na luma ngunit wala yatang kamatayang hálagáhang kolonyal at di-siyentipikong ugaling mag-isíp.

Matinik na Landas Pang-agham

Mainam ba ang “Maugnaying Pilipino”? Kung ibabatay ang sagot sa naganap noong panahong 1963-1987, masamá. Lalo na kapag binása ang panig lámang ng mga akademistang tagapagtaguyod ng “Filipino.” Naging pangunahing ebidensiya ang “Maugnaying Pilipino” ukol sa makitid at “puristang” direksiyon ng Pilipino. Sa kabilâng dako, naging gayon kabagsik ang resepsiyon sa “Maugnaying Pilipino” kapag tinitigan na taglay nitó ang isang makabuluhang adhika tungo sa pag-unlad ng Wikang Pambansa.

Nakatatawá ngang gunitain ngayon na sinawata ang “Maugnaying Pilipino,” na isang lehitimong eksperimento sa development ng wikang pang-agham, upang pagkaraan ay ipahayag sa Patakarang Bilingguwal na walang kakayahan ang Wikang Pambansa na maging wika sa pagtuturò ng agham. Bakit natin tinanggap ang kaululang ito?

Hindi ko nais ang resureksiyon ng “Maugnaying Pilipino.” Wala akong kapangyarihang magmemorya ng “ulnungan,” “sipnayan,”

“aghimuin,” at isang aklat ng 7,500 neolohismong nilikha nina G. del Rosario. Ngunit nais kong gunitain ang saligang hakà nitò, na palagay ko’y isang makabuluhang panukalang landas para sa pagdevelop ng wikang pang-agham. [Pinagsarhan ito ng isip ni Lacuesta at mga kakamping akademista, at marahil, ni hindi binása at nilimi ng maraming sumaksi noong guro sa Wikang Pambansa.] Nása puso ng “Maugnaying Pilipino” ang saliksik na may matatandang salitâ ang Tagalog at ibáng katutubong wika na nagtataglay ng karunungan pang-agham. [Kung kayó si I. Ferrer o si G. Lacuesta, napakasamâ ng saliksik na ito at laban sa umiiral nating ugaling mag-isíp!] Anupa’t napakainam, aral ng “Maugnaying Pilipino,” na ihasik ang katutubong bokabularyong ito sa batayang antas ng edukasyon upang higit na maging madalí ang pagtuturò at pagpapaunawa ng mga paksaing pang-agham. [Dahil napatunayan nang mabisà, ang naturang paraang edukatibo ay lalong ikayayamot ng mga edukadong ayaw matuto ang mamamayang Filipino!]

Kayâ naglista ang “Maugnaying Pilipino” ng 200 salitâ, na nagtataglay ng mga batayang kahulugan sa agham panlipunan, agham pangkalikásan, at aplikadong agham. Hinati pa ito sa 100/100 upang maging unti-unti ang introduksiyon sa mga unang baitang. Hindi ito ipamememorya, kundi ipakikilála sa pamamagitan ng mga larô, tula, awit, pag-uusap, kasangkapang palarawan, atbp upang maging nakaaaliw ang paghahasik para sa mga batà. May ibá pang magagandang panukala ang “Maugnaying Pilipino” para bumilis ang edukasyong pang-agham. Alam ng sinumang kumuha ng metodolohiya sa pagtuturò ang mga binanggit ko.

Ngunit sino ang suminop sa 200 susing salitâ ng “Maugnaying Pilipino”? Narito ang isang produkto ng saliksik pangwika, tinipon ng mga dalubhasa sa agham, ngunit hindi pinakinabangan ng edukasyon sa Filipinas. Kayâ hanggang ngayon, parang *sci-fi* kahit sa hanay ng mga guro ang “lárang,” “láwas,” “típic,” “hátag,” at “rabáw.” Wala kasi ang mga salitâng pang-agham na ito sa kaniláng gusgusing teksbuk at wala rin sa kaniláng mumurahing diksiyonaryo.

Nais kong tukuyin sa yugtong ito ang isang higit na malalim at malubhang epekto ng tradisyonal at masamâng ugaling mag-isíp. Ang matandang hálagáhang kolonyal ay hindi nakalukob lámang sa kamulatan ng mga kaaway ng wika. Nakatimo din ito sa kamalayan ng mga alagad ng wika. Mahirap aminin, ngunit nagiging katibayan mismo ang maraming guro ng Filipino sa malaganap na hálagáhang kolonyal na humahadlang sa pagsúlong ng wikang Filipino. Tingnan,

mga kapatid, ang ating sarili. Itinatanong ba natin sa mga seminar ang mga itinanong na noon pang 1937 at sinisimulang iturò ang *Balarila*. Halimbawa, bakit may gitling ang “ibá-ibá” ngunit wala ang “ibá’t ibá”? Bakit may gitling ang “inter-aksiyon” samantalang wala ang orihinal na “*interaccion*”? Ano ang pagkakaibá ng “gámít” sa “gamít”? Ang ibig sabihin, mga kapatid, hindi umuunlad ang Filipino dahil hindi natin dibdibang isinasaísip ang pag-aaral sa wika natin. At dahil sa ating kawalan ng malasakit ay nagiging kongkretong pruweba táyo na wika nga ng mangmang ang wikang Filipino. Paano, samakatwid, magiging katuwang sa pagsusúlong ng siyentipikong pag-iisíp ang mga alagad ng wika na nakalubog sa estero ng masamâng ugaling mag-isíp?

Maraming dahilan at katwiran ang masamâng ugaling mag-isíp. Gaya sa kaso ng mga guro. Maliit lang ang suweldo ng guro, at magastos ang mga bagong aklat. Maraming itinatak dang gawain si Prinsipal at wala nang oras para maghanda ng bagong leksiyon. Kailangang mas umísip ng negosyo kaysa magbasá. Magagálit si Dr. Matalino kung magtatanong ako. Ang hulíng nabanggit na katwiran ay isang malubhang ugaling mag-isíp. Sakít ito noon pa ng mangmang at naniwalang kailangang tumingala lagi sa nakapag-aral. Ngunit maselang sakít din ito ng edukadong labis na minamahal ang edukasyon, kayâ natatákot lumaban kahit may katwiran sa kapuwa edukado.

Subalit itinaturò ng siyentipikong pag-iisíp ang pagiging mapanuklas. Na ang unang leksiyon ay huwag maging kontento sa natutuhan. Hindi sana napatunayang bilóg ang mundo kung nasiyahan si Magallanes sa pagtuklas ni Colon sa America. Hanggang ngayon, kailangang ibukod ang “vayrus” sa “mikrobyo.”

Ang 200 susing salitâ ng “Maugnaying Pilipino” ay pundasyon sana sa pagdevelop ng kaisipang pang-aghâ. Kung pinagmunian natin ito noon pang 1969, alam na natin ang teknikal na kahulugan ng “bilís” (*speed*) na ibá sa “túlin” (*velocity*). Sana pinagtataluhan na natin ang kaibhan ng “hintô” sa “tígil.” At marahil, pinagmumunian natin ang higit na bagay itumbas sa *simile* sa “panggagáya,” “pagtutúlad,” “pagwawángis,” “pagwawangî,” “pagpapáres,” “pagpapára,” “paghahambíng,” “paghahalintúlad,” “pagkokompará,” “pagtatapát,” “pagtutumbás,” “pag-aagápáy,” atbp. Upang kung sakali ay matiyak din natin kung alin sa mga inilista ko ang mainam gamíting pantumbas sa *comparison, analogy, metaphor, equation, parallelism*.

Ang siyentipikong ugaling mag-isíp ay maingat at tiyak sa pagsasalitâ. At hindi táyo kailangang manghiram o lumikha upang

makatupad sa gawaing ito. May masaganang talasalitaan ang batayang Tagalog ng wikang Filipino. Isang taal na yaman itong hindi natin nagagámit dahil sa nakamihasnang panghihiram sa Español at sa Ingles. [Sapagkat naging ugali natin ang manghiram kaysa pakinabangan ang ating taal na sarili? Sapagkat pinaniwala táyo ng edukasyon na wala táyong maipagmamalaking sarili? Sapagkat mahirap kalingain ang sarili? O bakit iimbento pa kung may imported naman?] Ito ang mensahe ni Manuel L. Quezon noong itaga-sa-bató na mas gusto niya ang impiyernong kalagayang Filipino kaysa maluwalhating kalagayang Americano. Mahirap magsarili. Ngunit higit na mainam kung malayà kaysa ginhawang bigay lang ng dayuhan. Naririnig ko ngayon ang pamimilosopo ng isípang kolonyal: “Ayan, nagkakaletse-letse nga táyo kasi pinaalis ang mga Americano!” Umalis nga ba ang mga Americano? O nagigisa táyo sa isang impiyernong nililikha para sa atin ng mga Americano? Para isumpa natin ang pagsasarili.

Kailangan lámang pagmunian ang mga katutubong salitâ, lalo na ang magsisingkahulugan, gamítin sa paraang tiyak, upang ang mga ito ay magkaroon ng teknikal at siyentipikong kahulugan. Sa ganitong paraan, kahit manghiram, ang panghihiram ay isang maláy na hakbang at bunga ng pangangailangan; hindi dahil lámang sa mas maginhawa ang panghihiram kaysa malayàng pagtuklas sa biyaya ng sariling wika. Tandaan pa: Ang wika ay isang kompleto at nakapagsasariling sistema sa pagpapahayag ng isip at damdamin. Ang sistemang ito, kapag napag-aralan natin at naisaloob gamítin sa anumang pagmumuni at pagsusuri ang pagmumulan ng siyentipikong paglayà natin mula sa mabahòng estero ng hálagáhang kolonyal at masamâng ugaling mag-isíp.

Sa kabilâng dako, itinuturò rin sa atin ngayon ng kabiguan ng “Maugnaying Pilipino” na hindi iisa ang landas para sa pagdevelop ng wikang siyentipiko. Hindi maaaring lansakan at idaan lahat sa paglikha, gaya ng pagsisikap sa talasalitaang nabuo ng “Maugnaying Pilipino.” Talagang nakakaempatso ang 7,500 katawagang pang-agham. May ibâ-ibâng kalikasán ang mga disiplinang pang-agham, may ibâ-ibâ ring antas ang naganap nang pagbuo ng wika sa kasalukuyan, at kayâ nangangailangan ng ibâ-ibâng pamamaraan at sistema ng pagdevelop ng kani-kaniyang wikang siyentipiko. Halimbawa, ang agham panlipunan, lalo na ang pilosopiya at sikolohiya na may hangaring bumuo ng “pilosopiyang Filipino” o “sikolohiyang Filipino” ay higit na sasandig sa biyaya ng ating mga wikang katutubo. Ngunit

ang kemistri ay maaaring higit na manghiram sa mga pandaigdigang pormula at terminolohiya. Ang biyolohiya ay maaaring magkaroon ng bokabularyong naghahalò ng katutubo at ng hiram, at ang paraan ng paghahalò ay depende sa mapagkaisahan ng mga siyentista sa mga larang sa loob ng disiplina.

Walang isang pormula para sa lahat ng agham. Ngunit ang higit na mahalaga'y pagtuonan ito ng direksiyon at kaukulang programa ng pamahalaan at ng akademya sa lalong madalîng panahon. Sáyang ang nagdaang 25 taón. Hindi natin tinupad ang pangangailangang pangwikang ito dahil pinatúlog táyo ng masamá't kolonyal na ugaling mag-isíp na, oo, wika nga ng mangmang ang Filipino at wala ngang katutubong siyentipikong wika ang mga Filipino. Ang paghahangad ng isang siyentipikong Wikang Pambansa ay paghahangad ng paglayà mula sa estero ng kolonyal at masamâng ugaling mag-isíp.

Ferndale Homes
31 Agosto 2020

Paghahangad ng Bagong Kultura

“*(M)ahalín mo ang iyong bayan pagkatápos ng Diyos at ng iyong dangal, at higit kaysa pag-ibig mo sa sarili, dahil ito ang katangi-tanging Paraiso na ibinigay sa iyo ng Diyos sa búhay na ito, ang katangi-tanging pamána ng iyong lahi, ang katangi-tanging iniwan ng iyong mga ninuno, at ang katangi-tanging hinaharap para sa iyong mga tagapagmána; dahil sa kaniya, may búhay ka, pag-ibig at mga naisin, kaligayahan, dangal, at Diyos.*”

—Apolinario Mabini

NAPAKAHILIG NATIN SA islogan. Kahit anong proyekto o tungkulin ang nais nating harapin, o nais nating ipaharap sa ibá, inuuna pa nating talakayin, pagtaluhan, pag-awayan, pag-aksayahan ng di-kakaunting pawis, laway, at panahon ang pagbuo ng isang parirala o isang maikling pangungusap upang ipakilála ang kabuluhan o orihinalidad ng ating pakay. Malinaw iyan sa ginagawa nating pagsagip sa ating sarili laban sa bagsik ng COVID-19. Mas nauna pa ang islogan kaysa sistematikong pambansang plano para labánan ang pandemya. Halimbawa, nása TV ang panawagang:

Kortesíya na
Disiplina pa.

Ano ang ibig sabihin ng naturang koplá? Bakit kailangan ang kortesiya bílang dagdag sa disiplina? Hindi ba't bahagi lámang ng disiplinadong ugali ang pagpapakíta ng kortesiya? Paano ba dapat maging disiplinado? Paano ba nasusúkat ang kortesíyang panlipunan? Kapag sinuri pa ang wika ng naturang islogan, bakit kapuwa Español ang dalawang hinihinging ugali? Wala bang katapat ang mga ito sa ating sinauna't katutubong nakamihasan? O may nais táyong itampok na kodigo ng *cortesía* mula sa mga Español? Ano ba ang kahulugan ng disiplina sa búhay ng Filipino? Katumbas ba ito ng disiplinang militar?

Naalala ko tulóy ngayon ang isa sa pangunahing panawagan nang ideklara ang Martial Law noong 1972:

Sa ikauunlad ng bayan
Disiplina ang kailangan.

Madalian ito siyempreng inuyam ng mga aktibista para sa karapatang pantáo (bukod sa mga tunay na kadre ng National Democratic Front). Sikát na komikero noon si Ariel Ureta, at ipinahayag niya sa TV:

Sa ikauunlad ng bayan
Bisikleta ang kailangan.

Para sa akin, inuuyam ni Ureta noon ang nais kong ipanukalang pagbago sa nakamihasan nating pagsandig sa islogan. Nása puso din ng pagpapatawá ni Ureta ang puna sa taal na kahinàan ng anumang islogan. Nakabukás itong lagi sa mapagpatawáng alterasyon. Halimbawa, dahil hinihigpitan ang transportasyon, wasto namang imungkahi ang paggámit ng bisikleta. At ang “bisikleta” ay puwede pang palitán ng “pandesal” para sa nagugútom, ng “libreng bakuna” para sa kalusugan, ng “libreng aklat” para sa edukasyon, ng “libreng patubig” para sa agrikultura, atbp depende sa sektor panlipunan na target paglingkuran.

Ngunit dinakip daw si Ureta. Iyon ba ang ibig sabihin ng “disiplina” para umunlad ang bayan sa ilalim ng Batas Militar? Ang pagiging maamò at masunurin? Na bawal ang magtanong, o lalo, ang tumutol? At matákot kasa kahihinatnan ng anumang pagpapakíta ng pagsuway? Kayâ ang malaking biktima ng ganitong “disiplina” ay ang isang taal na kalayàan ng tao—ang “masayáhing himig”—lalo na ang siste sa balintuna at parikala, na tatlong dantaong sinindak ng kolonyalismo. Sa gayong karanasan, ang “disiplina” bang ninanais ng bagong islogan laban sa COVID-19 ay may gayong katangiang militar?

Mula sa ganitong pagsisiyasat, uulitin kong nawawalan ng kahulugan ang “kortesíya” sa naturang islogan. Hindi ako magtataká na maging higit na makiling ang ganitong gobyerno sa pamamahala ng mga opisyal ng hukbong sandatahan. Mas may disiplina daw kasi silá kaysa mga pribadong politiko at negosyante na may ugaling kurakot. Hindi rin ako magtataká na ang lockdown ay may tampok na pagpapairal ng pulis at PNP. Susunod lang daw kasi ang mga táo kung may nakatutok na baril (at kanyon ng tangke).

Ngunit, ano ba talaga ang ibig sabihin ng lockdown? Kailangan bang may tsekpyont lagi ito, barikada, at pagtatanod ng militar? Talaga bang pasaway ang taumbayan: Sobrang indibidwalista, mapagsamantala, o sinusunod lang ang sariling layaw?

Bukod sa naniniwala ako na ang naturang paglitis sa taumbayan ay de-ka-hon at mula sa mga sosyologong sumasangguni lámang sa sinabi ng mga ekspertong Amerikano at Europeo—na kritikal ang laban sa demokrasya at karapatang pantao—ay nagiging instrumento ang negatibong paglitis sa taumbayan para ikatwiran ang pagpapairal ng “disiplinang militar” sa lahat ng gawain ng gobyerno. At hindi naman ito malulunasan sa bansag na “pasista” o “diktador” laban sa ating administrasyon. Islogan lang din iyon. Pansalungat lámang iyong pagbabansag, na isang tungkulin ng oposisyon sa politika. Kung magwagi ang oposisyon sa daratíng na eleksiyong pambansa, nagwagi ang kaniláng islogan. Magkagayon man, hindi nangangahulugang malulutas ang paksa kong sinisiyasat.

Para sa akin, masasagip táyo laban sa ugaling sumandig sa islogan o “isloganismo” kapag higit nating pinag-ukulan ng pansin ang matiyaga at masinop na pagpapalano ng pagkilos na nagsasaalang-alang sa matimtimang pagbuo ng mga angkop na adhika para sa mga kaalaman, kasanáyan, at hálagáhang nilalayong palaganapin; naglalapat ng mga pangkalahatan palatuntunan at pantaguyod na mga gawain para isagawa ang mga adhika; nagtatakda ng mga pangmatagalan at mabilisang panahon para sa bawat uri ng gawain at palatuntunan; nag-uuri sa kantidad at kalidad ng kaalaman, kasanáyan, at hálagáhang pakay maihasik at mapalaganap, hindi lámang upang makalikha ng angkop na urian at pamantayan ng mga ito, kundi upang wastong masúkat din ang antas ng pangangailangan sa bawat kaalaman, kasanáyan, at hálagáhan gayundin ang ugnayan ng mga ito sa isa’t isa; at tumutukoy sa gampanin ng bawat tao, organisasyon, at institusyong kasangkot sa bawat aspekto ng bawat gawain; at nag-uukol ng kaukulang pagpatnubay at paghatol sa buong plano sa mga takdang panahon.

[Ang habà! At nakabubulol!]

Hindi ako nagmumungkahi ng bago. Ang lahat ng sinabi ko sa nakaraang talata ay ginagawa sa mga paaralan, mula DepEd hanggang silid-aralan. Lalo namang bahagi ang sistemang ito sa tinatawag na “development plan” ng NEDA.

E, bakit palpak pa rin ang búhay natin pagkatápos ng mahigit 80 taón? Maraming malulubhang sanhi. Una, malimit na hindi karapat-dapat ang mga nauupông opisyal, gayundin ang buong burukrasya, para magpatupad ng pambansang plano. Alám na natin ito. Ikalawa, hindi angkop ang sistema ng pamahalaan sa ugali at temperamento ng mga Filipino. Alám na rin natin ito. Ito ang islogan ng mga NDF noon at ng mga bagong Federalista ngayon. Ikatlo, hindi maayos ang pambansang plano. Alám ba natin ito?

Ang ikatlong nabanggit na sanhi ay sinasabi ng sinumang bagong upông opisyal. Para patúloy na isisi sa umalis na opisyal ang lahat ng sanhi ng patúloy na kasiraang pambansa; o para ipílit ang isang bagong pambansang plano. Mainam na sana ang hulíng pangyayari. Ngunit hanggang pamomolitika lámang din. Muli, hanggang islogan.

Basta Kyut, Maski Gayut

Hinihintay ko ang isang masusing pagsisiyasat sa mga pambansang plano mula sa maikling administrasyon ni Manuel Roxas hanggang sa pamumunò ni Rodrigo Duterte, o kahit hanggang sa pamahalaan ni Benigno Aquino III. Marahil, may ganoong ehersisyo sa NEDA tuwing may papalít na bagong kalihim. Marahil. Dahil kung mayroon, dapat na inilalathala ang mga ito upang higit na pakinabangan ng bayan, at lalo na ng ating mga politiko. Natitiyak kong may magagandang patakaran sa bawat plano na maaaring pulútin at ipagpatúloy. Samantala, maraming mga programang may mabigat at pangmatagalang samâ sa bayan ang siyá pang naipagpapatúloy dahil nagdudulot ng kasiyahang pampolitika sa mga opisyal. May palagay nga ako na wala namang administrasyong may bago’t makabuluhang plano upang isuplemento sa ipinlano na ni Manuel Quezon bago sumiklab ang Ikalawang Digmaang Pandaigdig.

Tulad ng pangyayaring wala namang magkaibáng misyon ang naghaharing dalawang partido—ang Nacionalista at ang Liberal—at kayâ waring rigodon lang ng lideratong Nacionalista at Liberal ang nagaganap sa bawat pambansang halalan, hindi natin maaasahang

magbago ang saligang plataporma ng pamamahala sa bansa. Ano ba ang kaibhan ng “Filipino First Policy” ni Carlos P. Garcia sa naririnig natin ngayong “Bayan Muna” o “Buy Local First”? Islogan lang. Trabaho ng mga pandaywika sa Press Office ng bawat politiko at bawat makabesera sa Malacañang.

Walang bago. Basta kyut, maski gayut, ok. Maligaya ang bayan. Nagiging kawikaan ang islogan. Samantala, modelo ang ating mga pinunong bayan, mula kay Senador Pacquiao hanggang kay Kapitan Peles sa paggámit ng branded, mamahálin, at imported na bag, denims, o sapatos. Sa sapatos na lang, may isinagawa na bang pambansang kampanya para humusay ang sapatos Marikina at upang maipagmalakí ni Juan Tamad at ni Juan Pusoy? Ang drama lang, bilhin ang sapatos Marikina kasi mas múra at atin. Para matulungan ang mga sapaterong Pinoy. Islogan uli. Hindi dahil mas matibay, mas masarap gamítin, mas maganda, bukod sa mas múra ang sapatos Marikina. Hindi dahil ang mga sapatero natin ay may kasanáyang mailalaban sa kahit sinong sapatero sa Italia o Francia.

Mapanlinlang ang islogan. Naalala ko noong minsan na kinuha akong *copywriter* sa isang kompanya ng abono. Tuwâng-tuwâ ako at nagkatrabaho noong panahong markado ako ng NICA. Tuwâng-tuwâ din ako dahil gusto niláng gawin kong patula ang *copy* ng ibebenta kong insektisayd. Subalit pagkaraan ng isang linggo ay may napansin ako sa iginagawa ko ng koplá. Pare-pareho ang pormula ng mga insektisayd. Iniihá lang ang etiketa, at nagkakaroon ng ibáng katangian, dahil sa patula kong pagbebenta. Napulpol ang imahinasyon ko sa pag-iisíp ng mga pang-uri sa magkakatulad namang produkto.

Ganoon ang komersiyalismo. Mapanlinlang. At masaklap na ang gayong simulain at ugali ng komersiyalismo ang siyá rin nating ginagawa sa pamamahala ng ating bayan.

Tinging Pangkultura

Gayunman, hindi ko hangaring magdagdag pa sa santambak na kritika sa ating pamahalaan. Hindi ko rin nais maghain ng bagong pambansang plano para sa pamahalaan. Higit kong nais titigan ito sa tinging kultural at titigan ang hilig natin sa islogan bílang isang karamdamang pangkultura at bahagi ng umiiral na sakítang kultura ng Filipinas. Kaugnay ito ng talamak na korupsiyon, ng dimatiyak na patakaran sa West Philippine Sea, atbpang maseselang

isyu, na nakadugtong sa lantad na lantad na kawalang malasakit ng gobyerno sa wika at kulturang Filipino. Ang problema ay hindi masasagot sa pamamagitan ng eleksiyon. Hindi rin malulunasan ng isang rebolusyonaryong gobyerno. Hindi rin ng panghihiram ng mas malaking badyet mula sa China o sa Australia.

Ngunit posibleng magamot ng isang mahusay na edukasyong pangkultura.

Subalit hindi kayâ malubha mismo ang karamdaman ng kulturang Filipino? May kultura nga ang Filipinas, ngunit sakitin. Kultura ng isang sakiting lipunan. Natural lang na sakitin ang kultura ng isang sakiting lipunan. Ngunit nais kong magtuon sa kultura. Ang panukala kong edukasyon ay nangangailangan ng rekonstruksiyon ng kasalukuyang kultura, tungo sa isang bagong kultura, at ng konstruksiyon ng isang pilosopiya ng edukasyong pangkultura.

Magsimula táyo sa pagsusuri ng kasalukuyang kultura. O marahil, para maging tiyak at tahas, sa kasalukuyang opisyal na tagapangalaga at tagapangasiwa ng pambansang kultura. Halimbawa, sa pangalan lámang ay maituturing ang National Commission for Culture and the Arts (NCCA) sa kasalukuyan bílang ina at pambansang ahensiya sa kultura. Ngunit ganap ba ang awtoridad nitó upang pangasiwaan ang pagkilos ng ibát mga kasalukuyang ahensiyang pangkultura ng gobyerno? Dapat at kailangan. Dapat dahil nakaupô ang mga ahensiyang ito sa pangkalahatang Kalupunan ng mga Komisioner na namamahala sa NCCA. Kailangan dahil iniaatas mismo ng batas ang armonisadong pagkilos ng mga ahensiyang kasangkot sa kultura upang maging epektibo ang sistema ng pangangasiwa sa pambansang kultura. Malimit na hanggang batas lang ang lahat. Malimit ding nakikiisa ang mga ahensiya ngunit hanggang sa hindi “napanghihimasukan” ang naiplano nang direksiyon ng mga ito. Kapag naganap ang anumang maituturing na “panghihimasok,” nawawala sa miting ng Kalupunan ang direktor o kinatawan ng sumamá-ang-loob na ahensiya, at walang kapangyarihan ang Kalupunan ng NCCA upang magpataw ng disiplina.

May kahinàan samakatwid ang mekanismo ng NCCA. Kailangang baguhin. Gawin halimbawang Kagawaran ng Kultura. Ngunit isang malaking hadlang din para sa nagkakaisang kampanya para sa isang Kagawaran ng Kultura ang higit na pagmamahal ng bawat ahensiyang pangkultura ngayon sa kani-kaniláng nakamihasnang “kalayàan.” Hindi sapat ang paliwanag hinggil sa mga benepisyô

ng integradong pagkilos—mula sa higit na pakikinabang sa badyet at tauhan, hanggang sa higit na malakas at magandang impak ng nagkakaisang proyekto—upang ganap na isukò ng mga ahensiya ang kaniláng kapalaran sa iisa't makapangyarihang inang ahensiya o kagawaran.

Ang kawalan ng nagkakaisang gawain ay itinatanghal ng bisyon ng mga ahensiyang pangkultura. Sa kasalukuyan, nakapahayag ang bisyon ng NCCA sa ganitong paraan:

A Filipino people with a strong sense of nationhood
and deep respect for cultural diversity.

Gaano kalápit dito ang nakapahayag na bisyon ng National Museum, Historical Commission, National Archives, National Library? Sa bagay, puwedeng idahilan na matagal na siláng buháy kaysa NCCA. At maaari namang nakaturò din ang kani-kaniláng tsarter sa naturang pangitain. [Kung bagá, iisa lang naman ang nagplanong arkitekto.] Gayunman, may pagtatangka kayâng ibaling ang direksiyon ng kaniláng taunang misyon alinsunod sa diwa ng bisyon ng NCCA? Kung may duplikasyon ng tungkulin, may pagsisikap kayâng isalin ang gawain (at ang badyet) sa higit na karapat-dapat na ahensiya?

Higit kong kilála ang Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) kayá ito ang higit kong tititigan. Noon lámang 1987 naging konsepto ang NCCA. Nabuo naman ang KWF noong 1991. Paano inilahok ng NCCA ang KWF sa pagtataguyod ng bisyon ng una? At paano naman ipinasok ng KWF ang misyon nitó alinsunod sa bisyon ng NCCA? Ang positibong sagot sa aking mga usisa ang kaganapan sana ng mithiing kondisyon tungo sa mahigpit na pagkakaisa ng bisyong pangwika at ng bisyong pangkultura sa Filipinas. Gayundin ang inaasahang armonisasyon ng mga programa at proyekto ng lahat ng ahensiyang pangkultura sa bisyong pangwika at bisyong pangkultura ng KWF at NCCA. Paanong makatutupad ang mga ahensiyang pangkultura sa mithing "*strong sense of nationhood*" kung silá mismo ay hindi mapag-isa? Paanong magaganap ang "*respect for cultural diversity*" kung ang wikang Filipino ay hindi nililinang sa lahat ng mga ahensiya at sa mismong mga pambansang lupon at sekretaryat ng NCCA?

Kapag sinisiyasat ang ga-bundok na hadlang sa naturang bisyon ng NCCA, laging nakaturò ang sisi sa gobyerno. Wala pa daw táyong presidente na nakaintindi sa katumpakan ng pambansang patakarang nakabatay sa kultura, dahil din sa pangyayaring wala pa daw táyong

presidente na may wastong pagkakilála at pagpapahalaga sa kultura, lalo na sa “kulturang Filipino,” bukod pa sa katotohanang bahagi ang mga presidente ng kabuoang kasaysayan ng mis-edukasyon ng mga Filipino. Islogan din ito. At may palagay ako, na dahil sa paghusgang ito sa ating mga politiko (at sa ating sarili bilang mis-edukado ding mamamayan ng Filipinas) ay lalo nating isinasadlak sa pagkaparool ang edukasyong pangkultura.

Ang mga alagad at aktibistang pangkultura mismo ang kailangang unang makabangon at makalayà sa nakamihansang bilangguan ng ating ísip, imahinasyon, at ugali. Kailangan ang isang muling-pagkatha sa tungkulin mismo ng mga manggagawang pangkultura. Makabuluhang programa sa ganitong pagbabago ang rekonstruksiyon ng ating adhikang pangkultura at, isang unang hakbang ang muling pagsusuri sa depinisyon at hangarin ng edukasyong pangkultura.

Hangarin ng Edukasyong Pangkultura

Ano ba ang edukasyong pangkultura? Marami táyong eksperto sa saliksik pangkultura at mga nag-aral ng tinatawag na *development culture*. Ibá ang kaniláng mga pakay at hangarin kaysa hangarin ng edukasyong pangkultura. Maaari siláng magkatagpo, magtrabaho nang magkaagapay, ngunit maaari ding magkrus ang kaniláng landas. Maaari ngang magkalahis kung hindi nililinaw ang saklaw ng gawain ng isa’t isa.

Sa kasalukuyan, ang edukasyong pangkultura ay hindi gaanong nabibigyan ng nararapat na kabuluhan sa buong gawaing pangkultura. Malimit na itinuturing lámang itong pantaguyod na gawain, kayâ nauwi sa mga programa ng diseminasyon at popularisasyon. Totoo namang malakíng bahagi ng operasyon ng edukasyong pangkultura ay pagtipon sa mga ahensiya at instrumento ng komunikasyong pangmadla para itaguyod ang mga adhikang pangkultura. Ngunit nagiging limitado ang edukasyong pangkultura sa pagdaraos ng seminar, pista, paglalabas ng mga polyeto, magasin, at libro, pagkakatat ng balita sa mga diyaryo at estasyon ng radyo’t telebisyon, at ngayon, agresibong paggámit sa mga platapormang onlayn.

Hindi natin inuunawa ang pilosopiya ng edukasyong pangkultura, lalo na kung bakit tinawag itong “edukasyong pangkultura.” Hindi ito basta diseminasyon ng kultura. Hindi rin basta popularisasyon ng kultura. Ang kasalukuyan at binanggit kong paraan ng pagtingin sa edukasyong pangkultura ang isang

malaking sanhi kung bakit hindi mainam ang kalagayan ngayon ng pambansang kultura. Hindi natin ganap na nauunawaan ang kahulugan at kabuluhan nitó. At kayâ hindi natin nagagámit nang lubusan at wasto para isúlong ang pambansang kultura.

Alinsunod sa katawagan, ang edukasyong pangkultura ay isang gawaing edukasyonal. Isa itong uri ng edukasyon. At sa tingin ko, isa itong edukasyon na higit kaysa magkahiwalay na pagtingin sa edukasyong akademiko at edukasyong bokasyonal, kung bagá sa sinaunang dibisyon ng edukasyong pangkaisipan at edukasyong pangkasanáyan. *Mens sana en corpore sano*. Nakalukob ito kahit sa mga disiplina ngayong wika at panitikan, kasaysayan, at agham at matematika sa ating batayang edukasyon. Ngunit hindi ito ang pagtuturò ng wika at panitikan, kasaysayan, at agham at matematika. Hindi ito nauunawaan noong araw na iisa ang kagawaran sa edukasyon at sa kultura. Department of Education and Culture. Hindi ito nauunawaan ng mga nagpipilit muling pag-iisahin ang dalawa.

Kapag tinitigan ang pangarap na Department of Culture nang nakahiwalay sa kasalukuyang Department of Education ay matatanghal ang magkaibáng gawain ng dalawa. At nakabubuting luminaw ang kaibhan upang maitanghal din ang kabuluhan ng edukasyong pangkultura bílang isang kompletong gawain na ibá sa gawain ng edukasyon sa Department of Education. Sa isang banda, nakatutok dapat ang edukasyon sa Department of Education sa pagtuturò ng kaalaman at kasanáyang kailangan ng batà upang maging kapaki-pakinabang na mamamayan. Sa kabilâng bandá, tungkulin ng edukasyon sa Department of Culture ang paglinang at pagpapasigla sa **wastong hálagáhan** upang maging tunay na kapaki-pakinabang na mamamayan ang isang batà.

Malinaw ba?

Sa ngayon, ang naturang dibisyon sa tungkuling pang-edukasyon ay hindi nabibigyan ng kaukulang hanggahan. Kayâ nakukubà na ang DepEd sa pag-aasikaso ng mga guro, paaralan, at kagamitang panturò para sa mga kaalaman at kasanáyang kailangan ng mga kabataang Filipino ay kailangan pa nitóng mag-ukol ng malaking panahon para sa *character and conduct*. Samantala, kapansin-pansin namang nakikipagkompetensiya ang NCCA sa pagdaraos ng mga seminar at kumperensiya upang magturò ng mga kaalaman at kasanáyan. Bagaman may kaugnayan sa sining at panitikan ang pagtuturò, ginagampanan ng NCCA ang trabaho ng paaralan, bukod sa hindi nitó nabibigyan ng kaukulang panahon ang paghubog sa wastong hálagáhan para matupad ang bisyon nitó.

Mga Adhika ng Edukasyong Pangkultura

Kung ang hangarin ng edukasyong pangkultura ay paghubog ng wastong hálagáhan, ano ang mga hálagáhang nararapat at makabuluhan sa katuparan ng bisyon nitó? Marahil, ngayong malinaw ang hangarin ng edukasyong pangkultura ay higit nang liliinaw ang muling pagtitig natin sa bisyon ng NCCA. Dalawa ang nakaukit na hálagáhan sa bisyong aprobadong ng Kalupunan nitóng 2019. Una, *“a strong sense of nationhood.”* Ikalawa, *“a deep respect for cultural diversity.”* Isasalin ko ang una na “isang malusog at matatág na damdaming makabayan.” Isasalin ko ang ikalawa na “isang mataimtim na paggálang sa dibersidad pangkultura.” [At nakabukás ako sa anumang susog sa aking salin.] Kailangang mapalusog at mapatatág ang damdaming makabayan. Sapagkat, ang ibig sabihin, nakasalig sa gayong antas ng damdamin at pag-ibig sa bayan ang búhay ng Filipinas bílang isang malayà at nakapagsasariling bansa. Kailangang maging taos at tapat ang paggálang sa ibá-ibáng kultura ng mahigit sandaang pangkating etniko ng bansa. Sapagkat, bahagi ng isang demokratikong bansa ang ganitong oryentasyon sa mundong may sari-saring kultura, at nakasalig sa ganitong paggálang ang pagkakaisa at kapayapaan upang kumilos ang lahat para sa kaunlaran ng Filipinas.

Magkapantay ba ang dalawa? Kapuwa itinuturing na makabuluhan, kayà magkaugnay ang mga ito sa iisang pangungusap. Ngunit sa tingin ko, inuna ang una dahil ito ang higit na mahalagang hubugin, lalo sa panahong ito. Kailangan ang ikalawa upang ipagunita ang katangiang multikultural ng Filipinas at upang wastong mapatnubayan ang anumang programa para sa matatág na diwang makabayan. Hindi dapat malabag ang karapatan ng alinmang pangkating etniko; ngunit ang pantay na pagkalinga sa lahat ng pangkating etniko ay kailangang nakaukol sa pagpapatibay ng bigkis at pagkakaisa ng buong kapuluan. Ang totoo, lahat ng mga hálagáhang mahirang na linangin ay kailangang maging bató at semento sa bantayog ng ating bansa.

Mula sa ganitong paningin, dalawa ang pangunahing katangian ng adhika ng edukasyong pangkultura. **Pambansa at makabansa.** Magkayakap at magkapantay ang dalawa. Hindi maaaring hubugin ang isa nang kinalilimútan ang ikalawa. May maituturing mang pambansa ngunit hindi makabansa, isang subersibong lunggati ito at nakatakandang

sumalungat at yumurak sa mithiin natin alinsunod sa bisyon ng NCCA. Marami namang nagpapakilalang makabansa ngunit hindi pambansa, at tiyakang makamandag ang mga ito dahil naglilingkod sa mga diwaing makaisang pangkatin o partido kundi man naglilingkod sa mga puwersang nais wasakin ang mga demokratikong simulain ng pamahalaang Filipino. Dapat ding ulitin ang pahayag kanina na may umiiral nang kultura sa Filipinas. Maaaring pambansa na ang naturang kultura. Ngunit sinabi rin nating sakitin at maypinsala; kayâ, kung sakali, isang pambansa nga ngunit sakitin at maypinsalang kultura. Pambansa ngunit hindi makabansa. Ang katangiang makabansa ang isang pangangailangan upang makaligtas ang umiiral na pambansang kultura sa sakitin at maypinsala nitong kalagayan.

Gayunman, bagaman may hakà ako na pinakamabuluhang katangian ng adhikang pangkultura ang pambansa at makabansa, nakabatay lámang ngayon ang panukalang paliwanag ko sa interpretasyon ng aprobadong bisyon ng NCCA. Sa isang dako, maaaring magbago ang bisyon. [Dahil naging federal ang sistema ng gobyerno? Dahil nagwagi ang isang bagong rebolusyonaryong gobyerno?] Kapag radikal na nagbago ang bisyon, magbabago rin ang adhika ng edukasyong pangkultura. At lalo na ang mga saligang programa at karanasang binuo alinsunod sa kasalukuyang bisyon ng NCCA. Sa kabilâng dako, batay lámang sa aprobadong bisyon ng NCCA ay ipinapanukala ng hakàng adhika ang kaukulang repormasyon ng mga programa at karanasang pang-edukasyon upang matupad ang bisyon.

Karanasan ang Kultura

Mahalagang ipagunita na hindi dapat matápos o magtapós sa pagtukoy ng mga wastong adhika ang edukasyong pangkultura. Ito ang kasawian ng mga nakaraang kampanya na nagsimula at nagwakas sa poster at TV ads. Halimbawa:

Isang bansa
Isang diwa.

Na salamat at pinagpangalanan ng tindahang mobil at tinawag na Kadiwa. Kahit nga ang “Filipino First” bílang patakarang pangkabuhayan ay walang naiwang bantayog kundi ang takaw-súnog nang NEPA-Q Mart. Ang daming masarap pakinggang islogang pampolitika na nakakalimútang tupdin pagkatapos ng halalan.

Ang ibig sabihin, ang pangunahin at pinakamabigat na tungkulin ng edukasyong pangkultura ay ipadanas ang mithi nitóng kultura. **Ang kultura ay karanasan.** Kailangang maibabâ ng edukasyong pangkultura ang mismong kultura mula sa matayog na pedestal ng kasaysayan. Kailangang maitanghal ng edukasyong pangkultura ang kultura mula sa alapaap ng abstraktong kaisipan at paniwala, magkaroon ng tiyak at malinaw na hugis mula sa malalayòng lunan ng karunungan-bayan at pamána ng ating mga ninuno. Kailangang maihanap ng edukasyong pangkultura ng angkop na pook ang kultura sa kasalukuyang mundo ng mamamayang Filipino.

Ito mismo ang buod ng progresibong edukasyon at iminumungkahi kong maging patnubay ng edukasyong pangkultura. Ang ibig sabihin pa, kailangang idulot ang karanasang angkop sa wastong edukasyong pangkultura. At napakalaking gampanin ito na dahil hindi naisasaloob ay hindi nabibigyan ng kaukulang panahon at paglilimi sa mga talakayan at pagpaplanong pangkultura.

Isipin ito. Sa loob ng mahigit 30 taón ay nakapagdiwang ang NCCA ng maraming pagtatanghal at pista, nakapagdaos ng maraming panrehiyon at pambansang kumperensiya, nagpadalá ng mga artist, iskolar, at eksperto sa ibáang bansa, nagbigay ng mga premyo at medalya, nag-ambag para sa pangangalaga ng sinaunang ritwal at sining, atbp. Subalit nagbago ba ang bisyon ng NCCA? At bakit hindi iniísiip baguhin tungo sa dagdag na bisyon? Kamakailan, nagkagulo sa DepEd nang mag-*viral* ang tanong ng isang estudyante kung bakit laging nakaupô si Mabini. Kamakailan, nasindak ang maraming guro dahil sa resulta ng isang pambansang survey. Sa listahan ng unang sampung mahalaga sa búhay ng mga Filipino—mula Batanes hanggang Tawi-Tawi—wala ang pagmamahal sa bayan. Sa isang survey ng mga bayani, naunahan pa ni Dolphy at ni Pacquiao sina Rizal at Bonifacio. Nang tanungin ang mga estudyanteng hay-iskul ng UP kung saan nilá gustong manirahan, iilan ang pumili sa Filipinas.

Ang sagot ng Kongreso, ibalik at gawing mahigpit ang pagtuturò ng character and conduct. [Ni hindi inísiip na produkto siláng mga kongresista ng character and conduct noong estudyante silá.] May nagmungkahing ipabigkas lagi ang “Pangatang Makabayan,” lalo na dahil sa isang hearing tungkol sa pagkamamamayang Filipino ng may-ari ng estasyong pambrodcast ay hindi masabi agad ng may-ari ang kahit unang linya nitó.

Higit kong lilitisin ang mga pangyayaring ito sa kawalan natin ng

wastong unawa sa halaga at gampánin ng edukasyong pangkultura. Sa isang bandá, inakala nating pahusayan lang itong gumawa ng islogan. Ang oryentasyon ng komersiyanteng adbertisement at *brainwashing* na pampolitika. Sa kabilâng bandá, nilimi nating bahagi din ito ng pagtuturò ng kailangang kaaláman at kasanáyan. Ang totoo, higit itong maselan at mahirap, sapagkat nakaukol sa paghubog ng wastong hálagáhang pambansa.

Pagtukoy sa Kongkretong Karanasan

Ngunit muli, ang pagtukoy sa wasto at angkop na karanasan ay isang malaking gampánin. Ang pahayag ko kanina na karanasan ang kultura ay nangangahulugan ng reoryentasyon sa kabuoang pagkilála natin sa edukasyong pangkultura. Kakabit nitó ang pagmumuni at kailangang talakayan upang baguhin ang mga simulain ng gawain para sa edukasyong pangkultura.

Ang pangunahing katangian ng wasto at angkop na karanasan ay **kongkreto**. [Paano ba isasalin ang *concrete*? Iyong katangiang solido sa tanaw at pagdamá? Ibá naman ang “tahás” at “tiyák.”] Paano magiging kongkretong karanasan ang pambansa at makabansang adhikang pangkultura? Unang aspekto nitó ang pagiging matalik na **bahagi ng wika at karanasan** ng mamamayan. Kabaligtaran nitó ang abstrakto, na nangangahulugan namang malayò at banyaga, hindi lámang dahil mahirap maunawaan ng madla, kundi dahil wala rin sa kasalukuyan—nása nakalípas, nása kasaysayan. Hindi masamá ang pag-aaral ng kasaysayan. Ngunit kailangang mailápit ang kasaysayan sa tunay na búhay upang talagang maging makabuluhan. Sino ba ang interesado sa patay na di mo kamag-anak at di kaibigan? Kailangang maging kamag-anak o kaibigan ang kasaysayan. Kailangan, halimbawa, na ang isang lumang salaysay ay isang paksa na kahawig o katugma ng problema sa búhay ni Juan de la Cruz. Ganito ang epekto ng trabaho ng mga sermong hango sa Bibliya. Ito rin ang nararapat na tungkulin ng pagbabalik sa mga alamat ng Manobo o Subanën. At ang paggámit sa wikang katutubo, o kahit paano, sa wikang Filipino, ay isang hakbang upang higit itong ilápit sa idyoma ng kasalukuyan.

Ikalawang aspekto nitó ang pagkakaroon ng **tiyak na gámit** sa mamamayan. Ibig sabihin, isang dagdag na karanasan sa kaniyang personal na karanasan. Sa gayon, kung hindi man niya pagkakitahan ay nagpapayaman ito sa kaniyang katauhan bílang tao at nakatutulong sa kaniyang búhay. Bukod ba sa isang kahanga-hangang tanawin ay

ano ang gámit ng payyo sa Banaue sa isang karaniwang magsasaká o sa isang ordinaryong tagalungsod? Nagpakuha siya ng retrato na nása likod ang payyo? Ipinagmalakí niya sa barangay o sa opisina ang retrato? Nainggit ang mga kainuman sa barangay o mga kasámang empleado dahil may pera siyáng panggastos sa bakasyon sa Banaue. Ano pa? Malilímot niya ang payyo pag kumúpas na ang retrato. O sinuwerteng nakapagbakasyon siyá sa Kyoto o sa Paris. Dahil naging turista lang siyá sa Banaue. Hindi siyá napatnubayan ng edukasyong pangkultura upang isaisip, halimbawa, na may kakayahan siyáng tulad ng mga lfugaw na lumikha ng kagila-gilalas na bukirin sa bundok. Ano pa?

Pampalusog sa gunita. Ito ang sinikap lurukin ng awit na “Manila” ng Hot Dogs. Ito rin ang nais tukuyin ni Mabini bílang kongkretisasyon ng pag-ibig sa bayan—“dahil sa kaniya, may búhay ka, pag-ibig at mga naisin, kaligayahan, dangal, at Diyos.” Higit din daw itong mataimtim kapag dumalaw na pangungulila sa isang matagal nawala sa “lupang tinubuan” at siyáng susi sa tagumpay ng programang Balikbayan noon.

Ikatlong aspekto nitó ang katangiang **nagbabago**. Hindi isang bagay na ganap-na at siyáng karaniwang epekto ng karaniwang pagpapakilála sa kultura bílang kasaysayan at pamána. Maaaring maganda itong propaganda sa eksibit pangmuseo, ngunit malimit na ikabigo ng mamamayan kapag hindi maayos at maliit ang eksibit. Nakapanlulumò sa halip na makapagpasigla ng gunita. Sa gayon, higit na makabuluhan ang presentasyon ng kultura bílang isang nagbabagong kasaysayan, hindi pa nagaganap o kasalukuyang ginaganap, at maramdaman ng mamamayan ang kabuluhan niya bílang aktibong kalahok kung hindi man totoong saksi sa pagbabago. Ang totoo, ang pagsasalooob niya ng aktibong paglahok sa pagbabagong pangkultura ang pangwakas na tagumpay ng edukasyong pangkultura. Hindi lámang nahikayat ang mamamayan na itangi ang napag-aralan niyang sariling kultura kundi naging kasangkapan niya ito upang mahalagahin ang mga dagdag na karanasan bílang bahagi ng kaniyang pagiging tunay na mamamayang Filipino.

May ibá pang katangian ang edukasyong pangkultura bílang karanasan. Ngunit ang nais kong ipanukala ay ang tunay na pagdanas sa edukasyong pangkultura alinsunod sa mga naturang simulain ng progresibong edukasyon.

Katutubo at Makatunayan

May simbuyong konserbatibo ang una't ikalawang aspekto. Higit na itatampok ng mga ito ang **katutubo**. Natural na apuhapin ng gunita ang katutubong ugat sa “tinubuang lupa.” Mas malalim ang ugat, mas mabulas ang gunita. Ngunit may makatunayang hangganan din ang gunita. Mas malalim, mas malayo sa katunayan ng kasalukuyan. At ito ang hámon sa edukasyong pangkultura. Samantalang pakay nitó ang paghanap at pagtuklas sa katutubong identidad, ang hinahanap ay posibleng naglahò na sa isang sinaunang panahon o napinsala na ng nagdaang kasaysayan. Sa Filipinas, kinakatawan ng kolonyalismong Español ang lahat ng sagabal laban sa paghahanap ng katutubong gunita. Inililigaw mismo ng gunitang kolonyal ang simbuyong konserbatibo, kinukubikong ang pangmálay, binibighani sa higit na malápit ngunit mababaw na naturalisado, kung hindi man tahasang binubúlag sa posibilidad ng mithiing katutubo.

Kayâ isang malakíng tungkulin, at kailangang ilakip sa bisyon ng edukasyong pangkultura, ang matimyas na malasakit sa diversidad pangkultura. Nakatuon ang pangitaing ito sa kultura ng pangkating lumad, ang kulturang nakaligtas sa dahas ng kolonyalismo, ngunit angkin ng mga pangkating minorya—minorya, dahil maliit ang bílang ng populasyon at walang kapangyarihang pampolitika. Malakíng bahagi ng hangaring konserbatibo ang pangangalaga at muling pagpapasigla sa taal na yamang ito na napakabulnerable sa siklot ng makabago't banyagang kabihasan.

Ang timbang na pagtingin sa katutubo at sa naturalisadong sangkap ng kulturang pambansa ay bahagi ng maselang trabaho ng edukasyong pangkultura.

Sa isang bandá, kailangang matigib ang dingding ng paaralan, tahanan, at paligid ng musmos sa mga sagisag kultura. Hindi sapat ang pambansang watawat, pambansang awit, pambansang bulaklak, pambansang wika, pambansang punongkahoy, at kahit ang galeriya ng mga pambansang bayani. Kailangang dagdagan ang wastong pagpapahalaga sa mga ito sa tulong ng mga bagong tula, kanta, katha, dula, timpalak, at ibáng aktibidad pangkultura. Kailangan ding sumaliksik ng mga bagong alamat, bugtong, at karunungan-bayan na tumutugma sa mga hálagáhang nais pagpugayan o nais tuligsain. Bakit ba lagìng martir, politiko, o heneral ang ating mga bayani? Kailangan din ang angkop na mga bantayog ng dangal para sa mga manunulat, alagad ng sining, at lider pangkultura, gaya ng bantayog para sa mga katutubong wika at mahalagang gunitaing pangkultura.

Sa kabilâng bandá, kailangang makatunayan kahit ang wastong presentasyon ng mga ito. Hindi dapat laging nababálot ng mítikóng ulop. Kapag eksaherado, kahit ang positibong katangian ay nagiging negatibo. Halimbawa, nása mga teksbuk noon na sagana ang Filipinas sa likás na yaman. Para patunayan ang mapagpalàng kalikásan, may anekdota pa noon ang isang kalihim ng edukasyon na kung nagkataóng may butó ng santol ang dumi mo, tutubò ang punò ng santol kung saan ka dumumi kahit hindi alagaan. Ngunit sinasalungat ito ng realidad, lalo na ng kaligiran ng anak maralita. Malawak nga ang lupain ngunit pag-aari ng mga asendero't korporasyon. Ano ang pagtaniman ng kahit okra o sitaw sa dikit-dikit na barumbarong ng mga iskuwater? Minimina ng mga dayuhan ang kahit buhangin sa Cagayan. Napakalimitado ng produksiyon ng langis sa Malampaya. Natutuyò ang patubig kapag El Niño at bumabagsak ang ani.

Samantala, malimit namang negatibo ang lubhang pagtatanghal ng katunayang negatibo. Ang totoo, sa panahong itinatátag ang hálagáhang pambansa at makabansa ay napakaselan ang pagtukoy sa negatibo. Hindi tiyak nakatutulong ang kritika sa “mapagmataas” na asal ni Bonifacio, maliban kung ilalatag munang maingat ang mga obhetibong kondisyon upang maging taas-noo ang isang mahirap sa lipunan ng mga mariwasa’t edukado. Ano rin ba ang hálagáhang nais palaganapin ng paglilista sa mga naging kasintahan ni Rizal? Nagiging tsismisan ang kasaysayan. Nagiging tunay na “tao” daw ang mga bayani? Ngunit ang tao bang ito ang nais nating uliran ng kabataan?

Islogan ng administrasyong walang maipalang industriya ang bahay-kubong naliligid ng gulay. Produkto naman ng komersiyalismo ang tahananang aircon, may TV, may kotse sa garahe, at mga kasangkapang imported. Ganito ba talaga ang mahalaga sa ating búhay? Kailangang litisin kahit ang mga kasalukuyang pribadong lunggati at pangarap. Halimbawa nga, ano ba ang “ginhawa”? May katutubong pilosopiya na iniuugnay ang ginhawa sa kalayàan laban sa gútom, sakít, tákot, at anumang nagpapabigat sa pakiramdam ng tao. Ginhawa ba, sa gayon, ang akumulasyon ng salapi at yamang materyal? Magkatugma ba ang persepsiyon ng ginhawang indibidwal at ng planong ginhawang panlipunan?

Pinagtutulungang Kathain

Nása ikatlong aspekto ang napakaimportanteng simulain ng edukasyong pangkultura bílang kongkretong karanasan. Sa pamamagitan ng pagkilála sa kultura bílang isang kinetikong dalumat, nabibigyan din ng puwang ang demokratikong gawain ng edukasyon. Nagbabago ang kultura, ngunit hindi ito binabago ng isang awtoridad—ng gobyerno, ng eksperto, ng guro, ng kura paroko, ng magulang. Sa halip, kalahok ang sambayanan sa mga pamamaraang gagamítin ng edukasyon upang kathain ang isang bagong pambansang kultura. Kailangang ibukás ng edukasyong pangkultura ang lahat ng pagkakataón para maganap ang naturang hangarin. Hindi lámang sapagkat ang kinakatha ng mga mamamayan ay ang bago niláng sarili, kundi sapagkat ang sandigan at pinagmumulan ng pagbabago ay ang kanilá mismong obhetibong kalagayan—ang kaniláng kasalukuyang kamulatan, pag-ibig, naisin, kaligayahan, dangal, atbp—bílang lagom, ang kaniláng kasalukuyang kultura.

Siyempre, walang iisang hakbang at paraan para sa buong kapuluan. Ibá ang ipasusúso sa sanggol, ibá ang isusubò sa paslit, ibá ang ipalalarò sa tin-edyer, ibá ang ipanlilibang sa tigulang. Ibá ang paksain at pamamaraan, kaipala, patí gramatika ng wika, para sa mga taga-Basco, para sa mga taga-Boracay, para sa mga taga-Mamasapano. Ngunit paano? Nangangailangan ba ito ng bagong karanasang pangkultura? O maaari namang gamítin ang mga dáting paraan ng pista, timpalak, o pagtatanghal? Narito ang kailangang pagsandig sa malikhaing talino ng mga alagad ng wika, panitikan, at sining. Ngunit higit na mahalaga ang tiyak na adhika. Ang mga pamamaraan ng pagtupad sa adhika ay ididikta ng matutukoy na pangangailangan ng edukasyong pangkultura.

Kaugnay nitó, ang edukasyong pangkultura ay hindi eksklusibong tungkulin ng NCCA, o kahit na ng maitatayông Kagawaran ng Kultura. Ang pagbuo ng isang ganap na edukatibong kaligirang pangkultura ay isang pinagtutulungang gawain. Ano ang silbi ng mga poster at larawan ng pambansang sagisag sa apat na dingding ng silid-aralan, kung sasalubungin ang isang mag-aaral sa lansangan ng polusyon, mga higanteng bilbord ng sigarilyo't softdrinks, pulubi at saydwok vendors, bingguhan sa bangketa, at pag-uwi sa tahanan ay teleseryeng Koreano ang pinanonood ng pamilya, may mga retrato ng Hollywood stars na nakakuwadro sa sála, at ipinagmamalakí ni tatay ang bagong Nike at inihahain ni nanay ang nilutòng pasta? Sa ngayon, parang ulilang bahay-kubo ang

paaralan sa loob ng kabukiran at kaparangang tigib sa mga imported na halaman at banderitas ng produktong Kanluranin.

At kung babalikan ang pansin ko hinggil sa pagkakaisa ng mga ahensiyang pangkultura, nangangahulugan ngayon ang sáma-sámang pagtupad sa mithiing pangkultura sa pakikiisa ng museo, aklatan, sinupan, tanghalan upang magdulot ng isang kompletong kaligiran alinsunod sa layúning hálagáhan. Ang paghahangad ng isang intelektuwalisadong wikang pambansa ay paghahangad ng bagong kultura. Gayundin ang paghahangad ng mga aklatan sa bawat barangay, ng malakíng museo sa bawat probinsiya, ng komportableng teatro sa bawat paaralang pambansa, ng maingat na pagtitipon ng impormasyon at dokumentong pangkasaysayan ay paghahangad ng bagong kultura. At hindi ito trabaho lámang ng mga ahensiyang pangkultura. Kailangang nakalimbag at nakakintal ang hangad na kultura sa lahat ng aklat at karatula, sa mga pagkain at damit, sa mga produkto, sa mga tinda sa palengke at mall, sa mga tulay at lansangan, sa mga munisipyo at kapitolyo, sa mga terminal at airport, at pinagtutulungang itampok ng lahat ng galamay, korporasyon, LGU, kawanihan, kagawaran, at sangay ng pamahalaan. Huwag kalimutan ang papel ng mga pribadong organisasyon at institusyon.

Banghay lámang ito. Krokis. Kailangang punuan ng mga detalye at dagdag pang hakbangin. Kailangang pagtulungan ang mga plano't aplikasyon. Kailangang busisiin kahit ang mga ipinahayag ko ngayon. At agad isagawa. Hindi rin ito posibleng matupad sa maikling panahon. Gaya ng pangyayaring ang ating sakítin at maypinsalang kasalukuyang kultura ay hinubog sa tatlong dantaon ng kolonyalismo at sa dagdag na siglo ng mis-edukasyon. Ngunit hindi ito islogan. Kailangang patúloy at walang-humpay ang sigasig; nása pambansang plano ang bawat itayông tore sa nayon, ang bawat pónдохáng negosyo, ang bawat buksang daungan, ang bawat ipagbawal. Ngunit ang hakà kong edukasyong pangkultura ay isang kailangang hakbang tungo sa rebolusyon ng lipunang Filipino. Isang rebolusyon itong hindi nangangailangan ng dahas at pagdanak ng dugo, hindi anak ng rebelyon, kudeta, at terorismo, sapagkat idinaan sa isang pinagtutulungang pambansang rebolusyong pangkultura.

Ferndale Homes
2 Setyembre 2020

